

ધનામ અને લાઘ્યેરી માટે સરકારે મંજૂર કરેલી

શિશુસદ્બોધ માળા

ભાગ ૧

(મહાભારત, રામાયણ અને પુરાણોમાંથી આર્યનીતિ અને
ધર્મની પસંદ કરેલી બોધક વાર્તાનો સંગ્રહ.)

લંડનના 'મૉરલ એજ્યુકેશન લીગ' ના

ધોરણને અનુસરતી ઢળે લખાયેલી.

સંપાદક:

વજલાલ પુરુષોત્તમ મહેતા

હોડ માસ્તર, તાલુકા સ્કૂલ, વઢવાણસિટિ, કાડિયાવાડ.

મેમ્બર, મૉરલ એજ્યુકેશન લીગ, લંડન.

પ્રકટ કર્તા:

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની.

કલિયાદેવી રોડ, મુંબાઈ.

કિસ્મત છે આના.

૨૫૧૬૪

“જે શાળાના પ્રવર્તકો તમારી ચોપડી ધાર્મિક શિક્ષણ
માટે વાપરવા ઇચ્છતા હોય તેઓ તેવી પરવાનગી માટે
અરજી કરી શકશે.”

સને ૧૯૨૯.

ગૂજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કોર્પોરાઇઝ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૧૫૧૬૪ વર્ષીક

પુસ્તકનું નામ શિશુસાધ્નોદય માળા

વિષય રૂ . : ૩૨.

ધન્યામ અને લાઘવેરી માટે સરકારે મંજૂર કરેલી

શિશુસદ્બોધ માળા

ભાગ ૧

(મહાભારત, રામાયણ અને પુરાણોમાંથી આર્યનીતિ અને
ધર્મની પસંદ કરેલી બોધક વાર્તાનો સંગ્રહ.)

લંડનના 'મૉરલ એજ્યુકેશન લીગ' ના
ધોરણને અનુસરતી ઢબે લખાયેલી.

સંપાદક:

વ્રજલાલ પુરૂષોત્તમ મહેતા

હેડ માસ્ટર, તાલુકા સ્કૂલ, વઢવાણસિટિ, કાઠિયાવાડ.

મેમ્બર, મૉરલ એજ્યુકેશન લીગ, લંડન.

પ્રકટ કર્તા:

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની.

કાલબાદેવી રોડ, મુંબાઈ.

કિંમત છ આના.

ભૂગોળ વિદ્યાનાં મૂળતત્ત્વો

મુંબઈ બેટ, મુંબઈ ઇલાકો, હિન્દુસ્તાન
તથા એશિયાખંડનું વર્ણન

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
ગુજરાતી

૧૯૧૬

નિશાળોના વિદ્યાર્થીઓને માટે,
સુધારા વધારા સાથે.

વ્યાકરણ

ગુજરાતી વ્યાકરણ કરતી વખતે ધ્યાનમાં રાખવા ભેગ
નિયમો (તેની સાથે પદ્ધતિના થોડા નમુના.)

ગુજરાતી ત્રીજા તથા ચોથા ધોરણ માટે

રચનાર

હોરમસજી ખ. ધાળર

અર્પણપત્રિકા

આર્યકુલભૂષણ સાક્ષરવર્ય મુરબી

શ્રી રણછોડલાલ વંદ્રાવનદાસ પટવારી,

બી. એ., એલ એલ. બી,

સંસ્થાન પાલણપુરના મુખ્ય કારભારી સાહેબ

મહાશય !

કાઠિયાવાડ અને ગુજરાતમાં રાજ્યતંત્રી તરીકે પ્રસિદ્ધ થયેલા

‘પટવારી’ કુટુંબના આપ કુલદીપક છે, નીતિ અને ધર્મ

તેમાં આર્યનીતિ અને આર્યધર્મ એ આપનો ‘મુદ્રાલેખ’

છે, તે નીતિ અને તે ધર્મ આપણી ઉછરતી પ્રજામાં

પુનઃ પ્રચલિત થયેલો જોવાને આપ હરહંમેશ

હિત્સુક અને પ્રયત્નશીલ રહો છે, વિજ્ઞાના

વિલાસી અને ઉચ્ચ આશયના પોષક છે,

ધૃત્યાદિ ધૃત્યાદિ આપના સદ્ગુણોથી

આકર્ષાઈ આર્યધર્મનું આ લઘુ

પુસ્તક આપને જ સવિનય

સન્નિધિ અર્પણ કરું છું.

લ. આપનો નમ્ર સેવક,

સંપાદક.

બીજી આવૃત્તિની પ્રસ્તાવના

કેટલાક કેળવણીકારો એવો મત ધરાવે છે કે નીતિ શિખવી શિખવાતી નથી, ત્યારે કેટલાક કહે છે કે નીતિને માટે શાળાઓના શિક્ષણક્રમમાં ખાસ તજવીજ કરવાની જરૂર નથી. આપણે જાણીએ છીએ કે રસિક અને બોધક વાર્તાઓથી મનુષ્યનું હૃદય સંસ્કારી બને છે, એટલુંજ નહિ પણ વાર્તાનો રસ મોટી ઉમ્મરનાં મનુષ્યોમાં પણ તે સાંભળવાની તીવ્ર અભિલાષા ઉત્પન્ન કરે છે. એમ છે તો બાળકનો પ્રિય વિષય-વાર્તા તેનામાં વધારે તીવ્ર અભિલાષા પેદા કરે એ સ્વાભાવિક છે. જે વિષયમાં આપણને રસ પડે તેના સંસ્કાર આપણા હૃદયપર કેવા પડે તેનો ખ્યાલ આપણે સહજ કરી શકીએ. તો પછી વાર્તાદ્વારાએ આપેલાં નીતિનાં તત્વોનો બાળકનાં કુમળાં હૃદયપર સંસ્કાર પાડવામાં ફતેહમંદ થવાય કે કેમ તે વાંચકવર્ગ સમજી શકે તેવી ઉઘાડી વાત છે. અલબત્ત, એટલું તો સૌ કોઈ કબૂલ કરશે કે શિક્ષકની શક્તિ, આવડત અને તેના જ્ઞાનના ભંડોળ ઉપર ફળ મેળવવાનો બહુધા આધાર રહે છે. પરંતુ તેટલાપરથી કાંઈ એમ સિદ્ધ થતું નથી કે નીતિ-શિક્ષણ માટે લીધેલો શ્રમ નિષ્ફળ છે. એક સારૂં વાંચન-પુસ્તક જેમ સારા સોબતીની ગરજ સારે છે અને વાંચનારની બુદ્ધિનો વિકાસ કરે છે, તેમ એક સારી વાર્તા સારી છાપ પાડવામાં વિજયી નીવડે છે એ નિઃસંદેહ છે, અને રોજના ઘસારાથી જેમ પાણી

સીંચવાની દોરી પત્થર જેવા કઠણ પદાર્થમાં પોતાની છાપ બેસાડે છે, તેમ પત્થર જેવા કઠણ હૃદયવાળાં મનુષ્યો નિત્યના રસિક સુબોધથી સુધર્યાના દાખલા સેંકડો આપણને મળી શકે તેમ છે. સત્સંગના અગણિત લાભો વિદ્વાનો ઠેકાણે ઠેકાણે વર્ણવી ગયા છે તે શું આ બાબતમાં પણ લાગુ પડતા નથી ? સાફ વાંચન અને સારી વાર્તા શું સત્સંગથી ઉતરે તેમ છે ? મનુષ્ય જાત સુધારાના સંસ્કારથી વિભૂષિત થઈ ત્યારથી નીતિશિક્ષણનો પાયો બોધ અને વાર્તા રૂપે નંખાયો છે, અને તેની અસર સૃષ્ટિના લય સાથેજ લય પામવાની.

વાંચનમાળાના પાઠો, ઇતિહાસ, ભૂગોળ આદિવિષયોમાંથી નીતિરસનું પોષણ કરવામાં આવે તો શિક્ષકનું કર્તવ્ય પુરતું થયું ગણાશે, એમ કેટલાક કહે છે. આ બીના ઘણે અંશે ખરી જણાય છે, પણ પરીક્ષામાં શિષ્યોને પ્રસાર કરાવવા ઉપરાંત પોતાનું વધુ કર્તવ્ય સમજનારા અને તેવી લાયકાત ધરાવતા શિક્ષકો શું આપણે ધરાવીએ છીએ ? એવા શિક્ષકો ઉભા કરવાનું કામ શું જેવું તેવું છે ? એવી કર્તવ્ય પરાયણતા સ્વીકારનારા શિક્ષકો અને એ ખોટ પુરી પાડે તેવાં શિક્ષણક્રમનાં પુસ્તકો જ્યાં સુધી આપણી પાસે નથી, ત્યાંસુધી નીતિ-શિક્ષણનું કામ અભ્યાસક્રમના એક વિષયતરીકે આપણે શીર લટકતું જ રહે છે.

આ પુસ્તકની પહેલી આવૃત્તિ બે વરસપર બહાર પડી ત્યારથી તે અત્યાર સુધીમાં નીતિની કેળવણી વિષે ઘણું બોલાયું અને લખાયું

છે. જુદા જુદા દેશો અને મંડળોમાં તેમજ અનેક વ્યક્તિઓ અને વર્ગોમાં આ વિષય હાલ અગ્રપદ ધરાવતો થયો છે, તે પુરવાર કરી આપે છે કે હાલની વસ્તુસ્થિતિમાં નીતિની કેળવણી એ એક અગત્યની ખોટ પુરી પાડનારું સાધન થઈ પડ્યું છે, પછી ભલે કાળાંતરે આપણને તેનો ખપ ન પડે. પણ વધુ વિચાર કરતાં સમજાય છે કે આર્યોમાં તો એ સંપ્રદાય ઘણા જુના કાળથી ચાલતો આવે છે. એ સંપ્રદાય કેટલાક સંજોગોને લીધે ઘસાવા ભુંસાવા માંડ્યો હતો, અને તેનો પુનરુદ્ધાર કરવાનો વખત તેટલાજ કારણથી આજે આવી લાગેલો આપણે જોઈએ છીએ. જો તેનો ખપ આપણા સંક્રમણકાળમાં આપણને એક ખામી રૂપે જણાયો ન હોત, તો તેને ફરી યાદ કરી મરતાને સજીવન કરવાની પરવા સરખી પણ આપણે કરવાનું પ્રયોજન શું પડ્યું હોત

જેઓ નીતિની કેળવણી આપવાની આવશ્યકતા પીછાણે છે તેઓમાં પણ એક એવો વર્ગ અસ્તિ ધરાવે છે કે જેઓ નીતિને ધર્મથી જૂદી પાડી એકલી નીતિનુંજ શિક્ષણ આપવાની હિમાયત કરે છે, અને ધર્મને તેમાં ન ભેળવવા આગ્રહ કરે છે. આ વર્ગને ધડો આપનારો એક લેખ મુંબઈના પ્રસિદ્ધ દૈનિક અંગ્રેજી પત્ર ‘ટાઈમ્સ ઓફ ઇન્ડિયા’ ના તારીખ ૭ મી જુન સને ૧૯૧૧ ના અંકમાં પ્રકટ થયો છે. તે પત્રનો જાપાનની રાજધાની ટોક્યો ખાતેનો ખબરપત્રી તા. ૧૨ મી મેના પોતાના પત્રમાં ‘Repentant Japan’ એટલે

“પ્રસ્તાવામાં આવી પડેલું જાપાન” એ મથાળા નીચે આ લેખ લખે છે, તેનો એક ફક્તો આ સ્થળે ટાંકવો જરૂરનો વિચારું છું:—

“ Here again it must be remarked that in Japan, not only is loyalty pretty much the same thing as morality, but it is religion as well. Both the Minister of Home Affairs and the Minister of Education have instructed all officials under them to urge greater reverence for the temples and shrines, and to do what they can towards strengthening faith, not only in native religions, but in all religions obtaining among the people. It is now openly claimed by these and other official authorities that *religion is a great aid to moral education*. The movement made by the Government some two years ago for the suppression of numerous shrines occupying valuable land in various parts of the country, is to be abandoned, and worship of the old Gods, as well as the new, is to be encouraged. The Government officials, in short, have come to a realization *of their utter powerlessness by their ordinary machinery to guide and control the ideals of the nation without religion of some kind*. To those of us who have followed the trend of thought

n. Japan for a generation or more this attitude of the authorities means a radical change of policy, and the effect cannot be other than far-reaching. For the past 50 years Japan has been governed and controlled by men whose attitude towards all forms of religion was indifferent, if not hostile. We are now face to face *with the admission that half a century of agnosticism, if not atheism, has been largely a mistake.*

‘આ સ્થળે કહેવું જોઈએ કે જાપાનમાં વફાદારી અને નીતિ લગભગ એકજ છે એટલુંજ નહિ, પણ વફાદારી એ ધર્મ પણ છે. સ્વદેશ ખાતાના અને કેળવણી ખાતાના પ્રધાન બન્નેએ તેમની નીચેના સઘળા અમલદારોને એવી સૂચના કરી છે કે દેવાલયો અને દેવો પ્રત્યે લોકો વધારે પૂજ્યભાવ બતાવે એવો આગ્રહ રાખવો, અને માત્ર પોતાના કુળ ધર્મ તરફજ નહિ, પણ લોકોમાં ચાલતા તમામ ધર્મો તરફ લોકોની શ્રદ્ધા દૃઢ થાય તેને માટે તેઓનાથી બને તેટલો પ્રયત્ન કરવો. ધર્મ એ નૈતિક કેળવણીનો મોટો મદદગાર છે એવું આ અને બીજા સત્તાધિકારીઓ હવે ખૂબી રીતે કબૂલ કરે છે. દેશના જુદા જુદા ભાગોમાં સંખ્યાબંધ દેવાલયો નીચે જે કિમતી જમીન છે તે લઈ લેવાનો સરકાર કેટલાંક વરસ થયાં ઉપાય ચોજતી હતી તે પડતો મુકવામાં આવ્યો છે, અને જૂની તેમજ નવી ધર્માદા જગાઓની દેવસેવાને ઉત્તેજન આપવામાં આવે છે.

ટુંકામાં કહીએ તો સરકારી અમલદારો એવું પીછાણુતા થયા છે કે કોઈ પણ જાતના ધર્મ સિવાય પ્રજાની માનસિક વૃત્તિઓને દોરવાને અથવા કાબુમાં રાખવાને સાધારણ યોજનાઓ તદ્દન શક્તિહીન છે. આપણામાંના જેઓ એકાદ જમાના કે વધારે મુદત થયાં જાપાનની વિચારશૈલીનું અનુકરણ કરતા રહ્યા છે, તેઓને સત્તાધિકારીઓની આ રીતિ રાજનીતિના ધોરણને ઉથલાવી નાંખનારી માલમ પડશે, અને તેની અસર ઘણી ઉંડી થયા વગર રહેશે નહિ. છેલ્લાં પચાસ વર્ષ થયાં જાપાન ઉપર એવા માણસોનો દોર અને અમલ ચાલતો આવ્યો છે કે જેઓની વર્તણુક, કોઈ પણ જાતના ધર્મની વિરુદ્ધ નહિ તો, વિમુખ તો હતીજ. હવે આપણી સામે એવી કબુલાત આવી ઉભી છે કે અરધી સદી જેટલો, જો કે નાસ્તિક્ય નહિ તો, ધર્માભાવ એ મોટે અંશે ભૂલ હતી.’

વઢવાણ શેહેર,
દેવશયની એકાદશી,
વિક્રમાર્ક ૧૯૬૭.

}

લૅ સંપાદક.

શીખવવાની રીત

આ ચોપડી જો કે હરકોઈ ઉમરનાં સ્ત્રીપુરુષમાં વંચાય એ હેતુથી લખવામાં આવી છે, તથાપિ શાળામાં જતાં વિદ્યાર્થીઓ અને કન્યાઓને નીતિધર્મની કેળવણી આપવાનો હેતુ વધારે કૃત્રિમ થાય તેની તજવીજ કરવામાં આવી છે. વિશેષ કરીને ગુજરાતી પાંચમાથી સાતમા અને અંગ્રેજી પહેલાથી ત્રીજા ધોરણ સુધીમાં ચલાવવાનો હેતુ રાખવામાં આવ્યો છે. નવાં ધોરણો પ્રમાણે આ ચોપડી કેવી રીતે શીખવવામાં આવે તેા ધર્મશિક્ષણનો હેતુ કંઈ અંશે કૃત્રિમ થાય એ વિષે અહિં બે શબ્દ લખવા યોગ્ય જણાય છે.

અઠવાડીઆમાં આ શિક્ષણ માટે ઓછામાં ઓછા બે કલાક નીમવા, પણ જ્યાં સગવડતા થઈ શકતી હોય ત્યાં શાળાના દરેક દિવસે અમુક વખત આને માટે જુદો રાખવો જોઈએ. આખી ચોપડીનો ક્રમ એવી રીતે ગોઠવવામાં આવ્યો છે કે ઉપર જણાવેલા ત્રણ વર્ગો માટે ચોપડીને ત્રણ ભાગમાં વહેંચી શકાય; એટલા માટે વાર્તાની ભાષા, લંબાઈ અને વિષય શરૂઆતમાં સાદાં, નાનાં અને સરલ રાખી ક્રમશઃ તેમાં વધારો કરવામાં આવ્યો છે. પાંચમાં ધોરણના શિક્ષકે એમાંના પહેલો ભાગ પસંદ કરી વર્ગમાં છોકરાં પાસે વાર્તા વંચાવવી. છોકરાં ન જાણતાં હોય તેવા શબ્દોના અર્થ અથવા તેની વ્યાખ્યાઓ ને કંઈ

વિશેષ કહેવું, અને જે વિષય ઉપર જે વાત હોય તેના લાલ ગેરલાલ વિષે પણ થોડું વિવેચન શિક્ષકે કરવું. આથી માત્ર વાંચી જમને ભાષાના શબ્દોનું જ્ઞાન મેળવવા ઉપરાંત તેમના હૃદય પર કાંઈક વિશેષ નીતિના નિયમોની છાપ પડશે. બીજે દિવસે કે બીજે વારે તે પાઠ તૈયાર કરી આવવાનું તેમને કહેવું. તે દિવસે દરેક જણ પાસે આખી વાર્તા અથવા તેનો થોડો થોડો ભાગ મોઢે બોલાવવો. છોકરાંઓ જ્યારે વાર્તા બોલતાં હોય ત્યારે કાંઈ સંબંધવગરનું કે વાક્ય રચનાના નિયમોથી ઉત્કટું અથવા વાર્તાના વિષયની બહાર જવા જેવું બોલતાં હોય તો તે તરફ બોલનાર વિદ્યાર્થીનું ધ્યાન ખેંચી તેમાં તેની પાસે સુધારો કરી શકે એવા શબ્દોમાં સૂચના આપવી. આથી બાળકોને ચોક્કસપણે વિચારો દર્શાવવા જેટલો. પણ ઉપર કાળુ થશે એટલું જ નહિ, પણ નીતિધર્મના નિયમોની વધારે અને વધારે ઊંડી છાપ તેમનાં કુમળાં હૃદય પર પડતી જશે. વિદ્યાભ્યાસમાં હરકોઈ વિષય ઉપર કાળુ મેળવવાની ખરી કુંચી તેનું પુનરાવર્તન છે, એ જ નિયમ આ શિક્ષણમંત્ર લાગુ પાડવાથી શિક્ષણ વધારે ફળપ્રદ થશે.

છઠ્ઠા ધોરણમાં શિક્ષકે વાર્તા સમજાવ્યા પછી વાર્તામાંના પાત્રોના ગુણ દોષ બતાવવામાં આવે તેનાં કારણો અને તેનાં પરિણામો છોકરાંઓ પાસે કઢાવવાં. આમ થવાથી ઉંચા નીચાનો, ગુણ-દોષનો, સારા-નરસાનો, ધર્મ-અધર્મનો, નીતિ-અનીતિનો તફાવત વિચારવાનો અવકાશ મળશે, અને તેટલે દરજ્જે તેમની બુદ્ધિ બીલશે.

અને તેમનાં હૃદય નિર્મળ થશે. બીજે દિવસે તે પાઠ ત્યાર કરી લાવ્યાં હોય ત્યારે તેમને તે વાર્તા વર્ગમાં લખી લાવવાનું કહેવું તથા છેટે સાર પણ લખવાનું કહેવું. આ લખેલી વાર્તાનું મનોચત્ન શિક્ષકે સૌ છોકરાંઓની સમક્ષ અકેકે તપાસવું, અને પાંચમા ધોરણના શિક્ષકને માટે વાર્તાના મુખ્ય પાઠમાં જે સુધારા સુચવ્યા છે તે રીતિને અનુસરીને સુધારા કરાવવા.

સાતમા ધોરણમાં શીખવવાની રીત ઉપર પ્રમાણે જ રાખવી પણ બીજે દિવસે છોકરાંઓ પાસે તે લખાવવી ત્યારે વાર્તાના પાત્રો ઉપર ટીકા લખવાને તથા ચોપડીમાં આપ્યો છે તે સિવાય વધારાનો બીજો સાર જે ખેંચી શકાતો હોય તે લખી લાવવાને કહેવું અને ઉપર લખ્યા મૂળ વર્ગમાં અથવા ઘેરથી અનુકૂળતા પ્રમાણે શિક્ષકે વાર્તા સુધારી આપવી, જે પછી સુધારેલા રૂપમાં વાર્તાઓ તે કામને માટે ખાસ રાખેલી મનોચત્નપુસ્તકમાં ઘેરથી લખી લાવવા છોકરાંઓને કહેવું.

અંગ્રેજી પહેલા, બીજા અને ત્રીજા ધોરણમાં અનુક્રમે ગુજરાતી પાંચમાં, છઠ્ઠા તથા સાતમાં ધોરણની રીતિને અનુસરવું.

ન્યાં ન્યાં વાર્તાઓ લાંબી જણાય ત્યાં ત્યાં તેના બે કે ત્રણ વિભાગ શિક્ષકે એવી રીતે પાડવા કે કોઈ અમુક બનાવનો સંબંધ ટુટી જાય નહીં.

ઘેર ખાનગી શિક્ષણ આપનાર શિક્ષકો, તથા કેળવાયેલાં

સ્ત્રીપુરુષો પોતાનાં બાળકોને એવું શિક્ષણ જાતે આપવા ઇચ્છતાં હોય તેઓ આ રીતિને જેમજેમ વધારે અનુસરશે તેમ તેમને વધારે લાભ થશે.

શિક્ષણનો વિષય એવો છે કે જેમાં દેશ, કાળ અને સ્થિતિને અનુસરીને શિક્ષણક્રમ રાખવામાં આવે તો જ ઇચ્છિત ફળ પ્રાપ્ત થાય. માટે કોઈ અમુક પદ્ધતિને અનુસરીને શિક્ષણ અપાય છે એમ કહી શકાય નહિ. ઉપર જે રીત બતાવવામાં આવી છે તે જાહેર શાળાના શિક્ષક તરીકેના મારા લાંબા વખતના અનુભવનું માત્ર પરિણામ છે, અને તે સુસ્થ શિક્ષકવર્ગ આગળ રજૂ કરવાનું આ સ્થળ મને યોગ્ય જણાય છે.

સંપાદક

અનુક્રમણિકા

—:૦:—

વાર્તા.	પૃષ્ઠ
૧. શ્રીકૃષ્ણ ને સુદામા. ...	૧
૨. ગીધ અને ઘુવડ. ...	૪
૩. ગણપતિએ પૃથ્વીને બદલે માળાપની કરેલી પ્રદક્ષિણા ...	૬
૪. ગાય અને વાછરડો. ...	૮
૫. પરીક્ષિત રાજા અને શમિક ઋષિ. ...	૧૩
૬. શીખી રાજાએ હોલાનો બચાવેલો જીવ. ...	૧૫
૭. અહિલોચન ને શ્રીકૃષ્ણ. ...	૧૮
૮. કણ્વ અને પરશુરામ. ...	૨૦
૯. માયાપુરીનો બ્રાહ્મણ અને તેના પુત્રો. ...	૨૨
૧૦. રામચંદ્રજી અને ભરત. ...	૨૪
૧૧. ભરતે બચાવી લીધેલ હરણનું બચ્ચું. ...	૨૭
૧૨. ઘન્ટબુદ્ધિ. ...	૨૯
૧૩. જડભરત ને ચોરનો રાજા. ...	૩૧
૧૪. રાવણે ઉપાડેલો કૈલાસ. ...	૩૪
૧૫. શ્રવણ ને તેનાં આંધળાં માળાપ. ...	૩૭

વાર્તા	પૃષ્ઠ
૧૬. કચ અને ગુરુપુત્રી. ૪૦
૧૭, દ્રોણની નવાઈ જેવી વિદ્યા. ૪૨
૧૮. શંતનુ અને દેવાપિ. ૪૪
૧૯. પતિવ્રતનો મહિમા જાણવા આવેલ દેવો. ૪૬
૨૦. દુર્યોધનને દુર્વાસાઋષિએ આપેલો શાપ. ૪૮
૨૧. યુધિષ્ઠિરની ભલાઈ. ૫૧
૨૨. રુદ્રદ્રુહ ભીલ ને મૃગનું કુટુંબ. ૫૪
૨૩. સંન્યાસી અને કૂતરો. ૫૮
૨૪. સોનાનો નોળીઓ. ૬૨

મુચના

વાર્તાઓને છેડે ટાંકવામાં આવેલ પ્રમાણોની ટુંકી સંજ્ઞાઓ નીચે મુજબ છે:—

ભા૦ સ્કં૦=શ્રીમદ્ ભાગવત સ્કંદ

રા૦ ઉ૦ કાં૦=વાલ્મીકી રામાયણ

ઉ-તરકાંડ.

શિ૦ પુ૦=શિવપુરાણ.

પદ્ય૦ પુ૦=પદ્યપુરાણ.

મહા૦ ભા૦=મહાભારત.

બ્રહ્મવૈવર્ત પુ૦=બ્રહ્મવૈવર્ત પુરાણ.

કર્મ પુ૦=કર્મ પુરાણ.

વારાહ પુ૦=વારાહ પુરાણ.

સ્કં૦ પુ૦=સ્કંદ પુરાણ.

ભવિષ્યોત્તર પુ૦=ભવિષ્યોત્તર પુરાણ.

અ૦ પુ૦=અગ્નિ પુરાણ.

કાં૦=કાંડ.

સ૦=સંહિતા.

પ૦=પર્વ.

અ૦=અધ્યાય, અધ્યાય, અરણ્ય.

જ્ઞા૦=જ્ઞાન.

ખં૦=ખંડ.

આ૦=આદિ.

કૃ૦ યુ૦=કૃષ્ણ. યુધિષ્ઠિર.

એ૦=એકાદશી.

ખા૦=ખાળક.

ધ૦=ધર્મ.

વ૦=વન.

વા૦=વાયુ.

ગ૦=ગદા.

ક૦=કર્ણ.

ઉ૦-ઉ-તર, ઉ-તરખંડ.

શાં૦=શાંતિ.

યુ૦=યુદ્ધ.

સુ૦=સુંદર.

સ૦=સભા.

મુ૦=મુશળ.

શિશુસદ્બોધમાળા

ભાગ ૧

વાર્તા ૧

શ્રીકૃષ્ણ ને સુદામા

દ્વારકાના રાજા શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન^૧ અને સુદામા બ્રાહ્મણ જ્યારે નાના બાળક હતા, ત્યારે ગુરુ સંદીપન પાસે વિદ્યાભ્યાસ^૨ કરતા હતા. એક વખત ગુરુ બહાર ગયા હતા, અને આશ્રમમાં^૩ બળતણ માટે ઈંધન^૪ થઈ રહ્યાં હતાં. તેથી ગુરુની સ્ત્રીએ કહ્યું કે: ‘પુત્રો! તમારા ગુરુ બહાર ગયા છે તે હજી આવ્યા નહિ ને બળતણ માટે લાકડાં થઈ રહ્યાં છે, તે શું કરીશું?’ એટલે તરત જ કૃષ્ણ ને સુદામા બોલી ઉઠ્યા, ‘માતાજી, અમે તમારા પુત્રો સેવામાં હાજર છીએ ને ગુરુજી બહારથી પધારશે તે પહેલાં તો અમે ઈંધન લઈને આવતા રહીશું; માત્ર આપની આજ્ઞા^૫ જોઈએ.’ એ પ્રમાણે ગુરુપત્નીની^૬ રજા લઈ બંને

૧. અસાધારણ શક્તિવાળા ૨. ભણવું ત. ૩. ગામ બહાર કેટલેક દુર ખસતા વગરની એકાંત જગ્યામાં નદી કિનારે ઋષિ મુનિએને વસવાટું ને બાળકોને શીખવાનું ઠેકાણું. ૪. બાળવાનાં લાકડાં ૫. હુકમ. ૬. ગુરુની સ્ત્રી.

મિત્રો રાંઠવાના^૧ કકડા તથા કુહાડીઓ લઈ વનમાં ગયા. ત્યાં લાકડાં કાપીને ભારીઓ બાંધી, અને માથે મૂકી આશ્રમ તરફ વળ્યા. એવામાં અણુધાર્યા^૨ વાદળાં ચઢી આવ્યાં. ઋતુ ચોમાસાની નહોતી, છતાં પણ ભારે ગાજવીજ^૩ થઈ ને મુશળધાર^૪ વરસાદ વરસ્યો. તોફાની પવન વાવા લાગ્યો અને થોડીવારમાં તો બધી જમીન જળખંબાકાર^૫ થઈ રહી. વરસાદથી ભીંજાયેલા અને ટાઢથી ધ્રુજતા બંને મિત્રો^૬ પાણીમાં રસ્તો કાપતા ચાલ્યા જાય છે. એવામાં સૂર્ય આશ્રમી ગયો અને રાત પડી. અંધારૂં ઘોર હોવાથી રસ્તો સૂઝે નહિ, તેથી છુટા ન પડી જવાય વાસ્તે બંનેએ એક બીજાના હાથ પકડી આગળ ચાલવા માંડ્યું; તેઓ અવળે રસ્તે ચઢી ગયા, તેથી કેમ કયો આશ્રમ આવે નહિ. આવી રીતે અંધારામાં આમથી તેમ આથડવામાં ને ભટકવામાં રાત આખી ખૂટી પણ વાટ^૭ ખૂટી નહિ. છેવટે પરાંટીયું થયું ત્યારે મહા મહેનતે રસ્તો હાથ લાગ્યો.

સવારમાં નિયમ પ્રમાણે સૌ વિદ્યાર્થીઓ^૮ વખતસર શાળામાં^૯ હાજર થયા, પણ કૃષ્ણ ને સુદામા નજરે પડ્યા નહિ એટલે ગુરુએ પૂછ્યું કે, કૃષ્ણ ને સુદામા કેમ જણાતા નથી? તેઓ ક્યાં ગયા છે? નિશાળીઓએ જવાબ આપ્યો કે, 'તેઓ તો ઇંધણું લેવા કાલ સાંજના ગયા છે, તે કોણ કેમ હજી સુધી આવ્યા નથી.' એ સાંભળી ગુરુની ધીરજ ઉડી ગઈ અને તરત જ શાળાનું કામ મુખ્ય શિષ્યને

૧. હોરડાં. ૨. ગાજ-વાદળાનો ગરબરાટ ને વીજ-વીજળીના ચમકારા. ૩. મોઘખંધ, ઘણોજ. ૪. પાણી પાણી. ૫. ભાઈખંધો. ૬. રસ્તો. ૭. નિશાળીઓ, ૮. નિશાળમાં, નિશાળીઓને ભણવાનું કેાણું.

સોંપી શિષ્યોની શોધમાં નીકળ્યા. થોડેક દુર ગયા નહિ એટલામાં તે કૃષ્ણ ને સુદામા તેમને માર્ગમાં સામા મળ્યા. તેમને આવતા દીઠા ત્યારે ગુરુના કોઠામાં જવ આવ્યો. પાસે આવતાં તેમને ગુરુએ કહ્યું: 'પુત્રા ! આટલી કડકડતી ટાઢ ને આવા ધોધમાર વરસાદમાં અંધારી રાત તમે શી રીતે કાઢી ? માણસ માત્રને પોતાના જીવ બહુ વહાલો હોય છે, તે જીવની પણ તમે દરકાર ન કરી અને ગુરુની સેવા જીવથી પણ બહાલી ગણી. ધન્ય છે તમને ! તમારી ગુરુભક્તિથી^૧ હું બહુ પ્રસન્ન^૨ થયો છું, અને મારી આશિષ છે કે ઇશ્વર કૃપાથી તમારી વિદ્યા તમને ક્ષીભૂત^૩ થાઓ !' અને વિદ્યાર્થીઓ સાથે બોલી ઉઠ્યા, 'ગુરુમહારાજ ! અમે આપની ગમે તેટલી સેવા ઉઠાવીએ, તોપણ આપ અમને જે વિદ્યાનું મોટું દાન આપો છો તેનો યતકિંચત^૪ બદલો પણ અમે વાળી શકવાના નથી. આ અમારો દેહ^૫ આપને માટે જ છે. ગુરુસેવામાં જેનો દેહ અર્પણ^૬ થાય એના જેવો બીજો ભાગ્યશાળી^૭ કોણ હોય ?' એમ કહી ભારીઓ નીચે ઉતારી ગુરુના ચરણમાં દંડવત્^૮ પ્રણામ કર્યા. પછી ભારીઓ પાછી માથે ચઢાવી આશ્રમ તરફ ગયા.

(ભા ૦ સ્કં ૦ ૧૦ અ ૦ ૮૧)

સાર.

જેમ માબાપ જન્મ આપી સંસારમાં લાવે છે, તેમ ગુરુ વિદ્યા આપી મૂર્ખને પંડિત, અણુસમજીને ડાહ્યો, પશ્ચર જેવાને હીરો,

૧. કાળજી, પરવા, ૨. ગુરુની સેવા, ૩. ખુશી, ૪. સારું કૃષ્ણ આપનારી, ૫. જરાપણ, ૬. શરીર, ૭. આપી દેયું તે, ૮. નશીબદાર, ૯. લાકડીની પેઠે ભાંય ઉપર શરીર લાંબુ કરીને પગે લાગવું.

ને પશુ જેવાને^૧ મનુષ્ય બનાવે છે, એ કાંઈ ઓછો ઉપકાર નથી. અસલના વખતમાં મોટા મોટા રાજકુંવરો પણ વિદ્યા સંપાદન^૨ કરવાને ગુરુના આશ્રમમાં જઈ નિવાસ^૩ કરતા, અને ગુરુની સેવાચાકરી કરતાં લેશ પણ શરમાતા નહિ. એ પ્રમાણે અભ્યાસ કરતા ત્યારે તેમને વિદ્યા કૃણીભૂત થતી. જ્ઞાનની સાથે સાથે ગુરુનાં શુદ્ધ આચરણો નિશાળીઆમાં વાસ કરી તેમને સદાચરણી^૪ થતાં શીખવતાં, શ્રીકૃષ્ણ ભગવાન જેવા રાજકુમારે પણ ગુરુની સેવા કેવી સખત ઉઠાવી છે તે ઉપરની વાતથી સમજાય છે.

વાર્તા ૨

ગીધ અને ઘુવડ

એક વખત અયોધ્યાના રાજા શ્રીરામચંદ્રજીને અગસ્ત્ય મુનિનાં દર્શન કરવાનો વિચાર થયો. પોતે પુષ્પક નામના વિમાનમાં^૧ બેઠા, અને સાથે પ્રધાન સુમંત તથા હનુમાનજી અને કેટલાક સેવકો લીધા. માર્ગમાં એક મોટા અરણ્યમાં બે પક્ષીઓ વઢતા તેમની નજરે પડ્યા. પક્ષીઓએ પણ રાજાને જતા જોયા એટલે પોતાની તકરારનો નીવેડો આણુવા રાજાના વિમાન તરફ ઉડ્યા. ઘુવડ બોલ્યું કે: “હે મહારાજ ! અમે આપની પાસે એક ન્યાય મેળવવા આવ્યા છીએ. આ ગીધ પક્ષી મારા માળામાં ઘુસી ગયો છે, અને ‘એ તો મારો માળો છે’ એમ કહી

૧. અભણ માણુવ પશુ જેવો છે. ૨. મેળવવાને. ૩. રહેવું તે. ૪. સારી ચલચલગતવાળા. ૫. આકાશમાંજે હવામાં હરવા ફરવાનું વાહન, હાલમાંના બહુનને મળતું આવતું અદ્ધર ફરવાનું સાધન.

મને સતાવે છે.” ધ્રુવડનું બોલવું સાંભળી લઈ રાજ્યએ ગીધપક્ષીને પૂછ્યું કે “જો તે માળો તમારો હોય તો તમે તે કેવી રીતે અને ક્યારે બાંધ્યો છે તે કહી બતાવો.” ગીધે જવાબ આપ્યો, “મહારાજ, એ ધ્રુવડ તો નકામો ગળે પડે છે; એનો માળો કેવો અને વાત કેવી ! બાપજી, આ પૃથ્વી પણ નહોતી તે પહેલાંનો એ માળો બાંધેલો છે ને તે મારો છે; માટે આ જૂઠો ધ્રુવડ મને મારા માળામાં સુખે રહેવા દે એવી તેને આજ્ઞા કરો.” હવે રાજ્યએ ધ્રુવડને પૂછ્યું કે “માળો તમારો હોય તો તમે ક્યારે અને કેવી રીતે બાંધ્યો છે તે તમે મને કહી બતાવો.” ધ્રુવડ બોલ્યો: “કૃપાનાથ ! આ સૃષ્ટિ બંધાયા પછી તેના પર ઝાડ ઉગ્યાં ત્યાર પછી મેં તે ઉપર માળો બાંધ્યો.” ધ્રુવડની વાત સાંભળી રાજ્યએ ઇન્સાફ આપ્યો કે “અલ્યા કુરુચ્ચા ગીધ, તું હડહડતું જૂઠું બોલે છે; આ માળો તારો નથી પણ આ ધ્રુવડનો છે; પારકો માળો પચાવી પડી ખોટી બનાવટથી તું તારો હક સાબીત કરવા પ્રયત્ન કરે છે, પણ તે કેમ નીભે ! પોતાનું ન હોય તેવી પારકી વસ્તુ ઉપર ત્રાપ મારવાનો એક ગુન્હો કરી તું જૂઠું બોલવાનો બીજો ગુન્હો કરે છે. ધરતીના આધાર વિના ઝાડ રહી શકે ખરું? અને ઝાડના આધાર વિના માળો બંધાય પણ કેવી રીતે ? ને કોને આધારે ? માટે સૃષ્ટિ રચ્યા પહેલાં તારો માળો તો બાંધ્યો એમ તું કહે છે તે હડહડતું જૂઠું છે એમ સાબીત થયું છે. મારા રાજ્યમાં કોઈ મનુષ્ય કે પશુપક્ષીઓનું જૂઠાણું કે દુષ્ટ આચરણ હું ચાલવા દેનાર નથી.” એમ કહી પેલા પાપી ગીધને એવી સખ્ત શિક્ષા કરી કે તેનો નાશ થયો.

(૨૧૦ ઉ૦ કાં૦ અ૦ ૨૦)

સાર

જૂઠું બોલવું એ મહા પાપ છે. કેટલીક વખત જૂઠા માણસો બનાવટી વાતો ઉભી કરી પોતાની જૂઠને ટકાવી રાખવા તદ્દખીર કરે છે. પણ મહાન્ પુરૂષો કહી ગયા છે કે, “જૂઠને પગ હોતા નથી તેથી તે દ્વાર ઉભું રહી શકતું નથી.” તે પ્રમાણે બનાવટી વાતો આખરે ખોટી કર્યા વગર રહેતી નથી.” એટલે પછી જૂઠો માણસ આ વાતમાંના ગીધની પેઠે વિનાશ પામે છે. કદાચ તમારા જૂઠમાં તમે ઘડીભર ક્ષવો, તોપણ નિશ્ચય માનજો કે છેવટે તેના બદલા તરીકે લાયક સજ્જત તમને મળ્યા વગર રહેશે નહિ. વાસ્તે જૂઠું કોઈ દિવસ બોલવું નહિ. પણ સાચું ને સાચું જ બોલવું. જેથી તેના બદલામાં લાયક સારું ફળ મળે જ મળે.

વાર્તા ૩

ગણપતિએ પૃથ્વીને બદલે માખાપની
કરેલી પ્રદક્ષિણા.^૧

એક દિવસ ભગવાન શ્રી મહાદેવજીના બંને પુત્રો ગણપતિ અને કાર્તિકેય એક બીજા સાથે વાતકરતાં કરતાં વાદ^૨ કરવા લાગ્યા. ગણપતિ કહે ‘પહેલો હું પરણીશ’ને કાર્તિકેય કહે ‘હું’. નવાઈ જેવો વાદ સાંભળી મહાદેવજીને અને પાર્વતીજીને રમૂજ^૩ ઉપજી. તેમને વિચાર આવ્યો કે આપણે બંને દીકરા ઉપર સરખું હેત છે. પણ એમની ચતુરાઈની પરીક્ષા કરવાનો આ ઠીક લાગ છે એમ ધારીને

તેમને પાસે બોલાવી બુકિતથી કહ્યું કે ‘દીકરાઓ, પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરીને જે વહેલો ઘરે આવી પહેાંચશે, તેને પહેલો પરણાવીશું.’ કાર્તિકેય તો તરતજ પૃથ્વીને ફરતો આઠો મારવા નીકળી પડયા, પણ ગણપતી શરીરે ભારે હોવાથી વિચારમાં પડયા કે મારાથી તો પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા થઈ શકશે નહિ, પરંતુ તેટલેથી નિરાશ અને નાહિમ્મત ન બનતાં બુકિત અજમાવવાની શોધમાં પડયા. વિચાર કરતાં યાદ આવ્યું કે ‘માતા પૃથ્વીતુલ્ય^૧ છે,’ તેથી બે હાથ બેડી માતાપિતાને પ્રાર્થના કરી કે, હે પૃથ્વવા લાયક માતાપિતા ! આપ બંને આ ગિછા-વેલા^૨ આસન^૩ પર બિરાજો.^૪ બંને બેડા પછી પોતે નાહી ધોઈ સ્વચ્છ થઈ માળાપની પૂજા કરી. આરતિ ઉતારી અને પછી સાત વખત માતાપિતાની પ્રદક્ષિણા કરી હાથ બેડી ગણપતિ બોલ્યા કે: “હે ! માતાપિતા વેદ” અને ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહ્યા પ્રમાણે મેં પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા કરી, માટે મને પરણાવો; કેમકે જે પુત્ર માળાપને છોડીને ઘર બહાર તીર્થ^૫ કરવા જાય છે તેને પોતાનાં માળાપને મારી નાંખ્યા જેટલું પાપ લાગે છે. પુત્રને તો માળાપના ચરણમાં^૬ જ મોટામાં મોટું તીર્થ છે. બીજાં તીર્થ તો બધાં દૂર છે. સ્ત્રીનાં સર્વ તીર્થો પોતાના પતિમાં, અને પુત્રનાં સર્વ તીર્થો તેનાં માળાપમાં સમાયેલાં છે. તમારી પ્રદક્ષિણા કરી એટલે વેદમાં કહ્યા પ્રમાણે પૃથ્વીની પ્રદક્ષિણા હું સાત વખત કરી ચૂક્યો; માટે મને પહેલો નહિ પરણાવો તો વેદ અને તમારું વચન એ બંને ખોટાં ઠરશે. ગણપતિનાં આવાં વચન સાંભળી શ્રી

૧. બરાબર. ૨. પાથરેલા. ૩. બેઠક. ૪. બેસો. ૫. આર્થ
લોકોનું હિંદુઓનું ધર્મ પુસ્તક. ૬. યાત્રા. ૭. પગમાં.

ઈશ્વર પાર્વતીજી અતિ પ્રસન્ન થયાં, અને ખુદ્ધિ તથા સિદ્ધિ નામની બે કન્યાઓ સાથે ગણપતિને પરણાવ્યા.

(શિ૦ પુ૦ જ્ઞા૦ સં૦ અ૦ ૩૫.)

સાર

માળાપની સેવાચાકરી કરવી, એ મોટામાં મોટું તીર્થ છે અને તેમને ખુશી રાખવાં એ મોટામાં મોટું પુણ્ય છે એમ ધર્મશાસ્ત્રોમાં કહેલું છે. શાસ્ત્રોમાં અડસઠ તીર્થ કહ્યાં છે, તેમાં સૌથી મોટું માળાપનું તીર્થ છે, માટે માળાપનું તીર્થ છોડી જે બીજાં તીર્થો કરવા જાય છે તે ઘરમાં રહેલા મોટા તીર્થનું મોટું ફળ તરછોડી દૂર રહેલું નાનું ફળ લેવા જાય છે, તેના જેવો મૂર્ખ કોણ હોઈ શકે ! ગણપતિએ માળાપનું તીર્થ મોટું ગણી તેમની સેવાચાકરી ઉઠાવી તો તેને વહેલું અને ઉત્તમ ફળ મળ્યું. જે ગણપતિ માફક જ્ઞાન મેળવી સંસારમાં તે જ્ઞાનનો સારી રીતે ઉપયોગ કરે છે તેને ખુદ્ધિ વરે છે એટલુંજ નહિ, પણ ખુદ્ધિની બહેન સિદ્ધિ પણ તેને મળે છે એટલે તેણે ઉઠાવેલાં સર્વ કામ સિદ્ધ થાય છે ને તેનો જય થાય છે.

વાર્તા ૪

ગાય અને વાછરડો

કર્ણકી નામે ગામમાં એક પવિત્ર^૧ બ્રાહ્મણ રહેતો હતો. એનું નામ સુવાદ હતું. સુવાદની મા ભરવા પડી, પણ તેનો જીવ જાય નહિ, તેથી સુવાદે માતાને પૂછ્યું, “હે ! માતાજી ! તમારો જીવ

૧. ચોખ્ખા મનનો ને સ્વચ્છ શરીરનો.

શામાં રહ્યો છે તે કહો, એટલે તમારી મરણ હોય તે પ્રમાણે કરૂં” માએ જવાબ આપ્યો કે: ‘દીકરા, મારા મુઆ પછી મારાં હાડકાં ગંગામાં નાંખી આવવાનું તું વચન આપે તો મારો જીવ હમણાં જાય.’ સુવાદે તેમ કરવાનું પણ^૧ લીધું, ને ડોશીનો જીવ તરત જ ગયો. પોતાની માનું શ્રાદ્ધ^૨ વિગેરે ક્રિયાઓ કરી લીધા પછી તેનાં હાડકાં લઈ ગંગામાં નાખવાજવા સુવાદ પોતાને ગામથી નીકળ્યો. રસ્તામાં જતાં કોઈએક ગામમાં તે એક બ્રાહ્મણને ત્યાં રાત રહ્યો. અહિં એક નવાઈ જેવી વાત બની. તે બ્રાહ્મણના કુળીઆમાં એક ગાય હતી તેને દોહવાનો વખત થયો એટલે ઘરઘણી બહારથી આવ્યો, ને પોતાની સ્ત્રીને કહ્યું કે: “ગાય દોહવાનો વખત થયો છે, માટે દોહી લો.” એમ કહી પોતે વાછરડાને પ્રથમ^૩ છોડ્યો, અને ધવરાવવાને ગાય પાસે તે વાછરડાને લઈ જાય છે તેવામાં વાછરડાની ખરી બ્રાહ્મણના પગપર આવી ને બ્રાહ્મણનો પગ કચરાયો. આથી તે બ્રાહ્મણને બહુ ક્રોધ ચડ્યો, અને વાછરડાને બે ત્રણ કોણીઓ મારી તથા ધવરાવ્યા વગર પાછો ખીલે બાંધી દીધો. રાતે ઘરમાં સઉ ઉંઘી ગયાં હતાં અને માત્ર પેલો પરદેશી બ્રાહ્મણ જાગતો હતો. આ વખતે ગાયે રોવા માંડ્યું. માને રોતી સાંભળી વાછરડાએ પૂછ્યું ‘હે! માતાજી! તમે કેમ રૂઓ છો?’ ગાયે જવાબ દીધો, ‘પુત્ર! તને બ્રાહ્મણે માર્યોને ધાવવા પણ દીધો નહિ, તેથી માફ કાળજી બળે છે ને રોઉ છું’ વાછરડે કહ્યું: ‘પણ માતાજી, તમે જાણો છો કે આપણે એ બ્રાહ્મણને

-
૧. સોગન લઈને ‘હું’ આ કામ કરીશ’ એવું વચન આપવું તે.
 ૨. મરી ગયેલા માણસની રહી ગયેલી ઇચ્છાઓ પૂરી પાડવા કરવામાં આવતું દાન વિગેરે. ૩. પહેલો.

આધીન^૧ છીએ, એટલે આપણે કંઈ ઇલાજ^૨ રહ્યો નથી, તેમ જ રોયે કંઈ વળે એમ નથી તેથી રોશો નહિ.’ ગાયે કહ્યું: ‘પણ દીકરા, તેં મારા બાધા અને વળી તને ભૂખ્યો રાખ્યો એ દુઃખ કેમ સંખાય! માટે કાલે સવારે જ્યારે એ બ્રાહ્મણના દીકરાનો જીવ હતું લઈશ, ત્યારે જ મારા જીવને નિરાંત થશે.’ વાછરડો બોલ્યો: ‘મા! આંખો પાપી વિચાર તમે કરશો નહિ. હશે, આપણે આગલા અવતારમાં સારાં કામ નહિ કર્યાં હોય, તેનું તો આ ક્ષણ હજી આપણે ભોગવીએ છીએ, ને પરવશ^૩ પડ્યાં છીએ, તેમાં વળી બ્રાહ્મણના દીકરાનો જીવ તમે લેશો તો બ્રહ્મહત્યા^૪ થશે, ત્યારે તો શી ખજાર કે આપણને કેવો એ અવતાર મળશે!’ ગાયે જવાબ દીધો, ‘એ બધું હું સમજું છું પણ તારા ઉપરના અતિ હેતને લીધે મારું મન કેમે સમજાવ્યું સમજતું નથી, છતાં જોઉં છું કે શું થાય છે?’ પેલા પરદેશી બ્રાહ્મણને પશુઓની ભાષા સમજવાનો અભ્યાસ હતો તેણે આ બધી વાત સાંભળી ને તે તેનું આચરણ જોવાનો નિશ્ચય^૫ કર્યો. સવારે ગાય દોહવાનો વખત થયો ત્યારે ઘરઘણી બ્રાહ્મણ બહાર ગયો હતો, તેથી ગાય દોહતી વખતે તેનો દિકરો ગાય પાસે ઉભો રહ્યો ને બ્રાહ્મણી ગાય દોહવા લાગી. આ લાગ જોઈ ગાયે છોકરાને શીંગડું ભરાવી નીચે પાડી નાંખ્યો, અને તેને પગવતી કચરી મારી નાંખ્યો. પછી જોરમાં આવેલી ગાય દોરડું તોડીને નાઠી. ગાયને જતી જઈ સુવાદ પણ તેની પછવાડે પછવાડે કૌતુક જોવા આવ્યો. થોડેક દૂર ગયા પછી ગાયે પાછું વાળી જોયું તો પેલા પરદેશી બ્રાહ્મણને

૧. તાબે. ૨. ઉપાય. ૩. પારકાને આધીન. ૪. બ્રાહ્મણને મારી નાખવાનું પાપ. ૫. કરાવ.

પોતાની પાછળ આવતો જાયો. તેથી ગાયે પૂછ્યું કે, ‘અરે ભાઈ! તું મારી પાછળ શા માટે પડ્યો છે? મેં કંઈ તારું બગાડ્યું નથી.’ બ્રાહ્મણે ઉત્તર દીધો કે ‘બ્રહ્મહત્યા જેવું ઘેર પાપ કરી તું ક્યાં જાય છે ને શું કરે છે એ જોવાની આતુરતા મને તારી પાછળ ઘસડી લાવી છે.’ ગાયે કહ્યું: ‘ભાઈ એ મહા પાપમાંથી છૂટવાનો તો કંઈએ રસ્તો નથી. છતાં પણ કંઈ બહુ પવિત્ર તીર્થમાં જઈ કરેલાં પાપનો પસ્તાવો કરતાં કરતાં બાકીનો આવરદા પૂરો કરવા વિચાર છે.’ બ્રાહ્મણ પણ આ સાંભળી ખુશાલીમાં આવી ગયો ને કહ્યું: કે ‘હું પણ એવા જ પવિત્ર તીર્થની શોધમાં છું.’ એમ કહી તેની સાથે ચાલ્યો. તે પછી કેટલેક દિવસે ગાય નર્મદા નદીને કાંઠે આવી. અહિં નંદીકેશ નામે પવિત્ર તીર્થ છે ત્યાં તે આવીને રહી. ત્યાં રાતદિવસ પોતે કરેલા મહા પાપનો પસ્તાવો કર્યા કરે, નિત્ય મનમાં બગ્યાં કરે કે: ‘દીકરા ઉપરના હેતથી ગાંડી ને આંધળી બનાંને મેં બ્રાહ્મણના પુત્રનો જીવ લીધો! અરેરે! મને બૂંડીને એ શું સૂઝ્યું! મને લેશ પણ વિચાર ન આવ્યો કે જયો આ મારો દીકરો તેવો તે બ્રાહ્મણનો દીકરો છે અને મને જ્યારે મહેજમાં આટલું બધું દુઃખ થયું તો તે બ્રાહ્મણના પુત્રના મૃત્યુથી તે બ્રાહ્મણને કેટલું બધું થશે! આજ મારે શરીરે જે કાળો કેડ થયો છે તે નક્કી એ બ્રાહ્મહત્યાનું જ પાપ. હજીતો કેટલાંએ દુઃખ પડશે! ઓ પ્રભુ! મને ઉગાર!’ એવો બગાપો નિત્ય કરે ને સાંજ સવાર નંદિકેશ તીર્થના પવિત્ર નિર્મળ^૧ જળમાં ન્હાય. શુદ્ધ અંતઃકરણથી કરેલા પસ્તાવાથી તથા તે પવિત્ર જળના

૧. નિઃ-વગરનું. મલ-મેલ, મેલ વગરનું, ચોખ્ખું.

સ્નાનથી તેનાં પાપ બાણે બળવા માંડ્યાં હોય તેમ કેટલેક સમયે ધીમે ધીમે તેનો કાળો કોડ મટતો ગયો ને શરીર પહેલાં હતું તેવું ઉજળું સફેદ થવા માંડ્યું. આ બનાવથી સુવાદની પણ તે તીર્થની પવિત્રતા વિષે ખાતરી થઈ ને તે તીર્થમાં તેની માતાનાં હાડકાં નાંખ્યાં ને પોતે માને આપેલું વચન પાર પાડ્યું.

(પદ્મ-પુ૦ ઉ૦ ખં૦ ૬૦ યુ૦ સંવાદ અ૦ ૧૪.)

સાર.

માનું છોકરાં ઉપર કેટલું બધું હેત હોય છે, તથા છોકરાંને સહેજ પણ ભૂખ્યાં કે દુઃખી દેખતાં માનો જીવ કેટલો બળે છે તેનો ત્યાર આ વાત આપે છે. માના હેતની તોલે ખીજે કોઈ પણ સ્નેહ સંબંધ આવી શકતો નથી. ગાય જેવા પશુને પણ વાછરડાનું કેટલું બધું દુઃખ લાગ્યું અને તેને માટે પોતાના દુઃખનો લેશ પણ વિચાર ન કરતાં કેવું કયું? માનું હેત આવું ઉત્તમ ને આટલું બધું હોય છે, છતાં પણ કેટલાંએક મૂર્ખ અને નાદાન છોકરાં માબાપની આજ્ઞા માનતાં નથી ને તેમના કહેવાથી ઉલટાં અવળે રસ્તે ચાલે છે. એવાં છોકરાંએને ધિક્કાર છે. કોઈનું પણ ભૂંડું તાકવું નહિ, તથા તેમ કર્યાથી પોતાનું ભૂંડું થાય છે એ ખીજે બોધ છે. શ્રાદ્ધાળુના પુત્રને મારનાર ગાય રોગનો ભોગ થઈ પડી. તેમ જ અવિચારીપણે વર્તવું નહિ, અને થયેલી ભૂલ માટે પસ્તાવો કરી ફરી તેવી ભૂલ ન થાય એમ સાવધ રહેવું. માબાપની સર્વ આજ્ઞાઓ ઉઠાવવી એટલું જ નહિ, પણ તેમના મનની સર્વ ઇચ્છાઓ પાર પાડવા પુષ્કળ બની શકે તેટલો પ્રયત્ન કરવો. પોતાની માતાના જીવની સારી ગતિ થાય

તેટલા સાડાં સુવાદે કેટલી બધી મહેનત લીધી! સર્વ સારા છોકરાંઓનો ધર્મ છે કે પોતાના માબાપનો પડતો બોલ ઝીલી લેવો, તથા તેમના મનના વિચાર જાણી લઈ તેમની ઈચ્છાઓ તૃપ્ત કરવી. સારાં સારાં છોકરાં માબાપને પરમેશ્વર ગણી તેમની સેવાચાકરી કરી રીઝવીને પોતાનો જન્મ તથા જીવન સફળ કરે છે.

વાર્તા ૫

પરીક્ષિત રાજા અને શમિક ઋષિ

એક વખત રાજા પરીક્ષિત વનમાં મૃગયા^૧ રમવા ગયા. ત્યાં મૃગની પછવાડે બહુ દોડવાથી બ્યારે થાક, ભૂખ, અને તરસથી કાયર^૨ થયા, ત્યારે પાણીની શોધ^૩ કરવા લાગ્યા. ફરતાં ફરતાં રાજા શમિક ઋષિને આશ્રમે^૪ આવી ચડ્યા. અહિં ઋષિ સમાધિ^૫ ચડાવીને બેઠા હતા, તેથી રાજાનો આદર^૬ સત્કાર કરી શક્યા નહિ. તરસથી રાજાની જીભ તાળવે ચોંટવા લાગી અને અહિં કોઈએ પાણી સરખું પણ આપ્યું નહિ, એ જોઈ રાજા ક્રોધને વશ^૭ થયો અને એવો વિચાર તેના મનમાં વસી^૮ ગયો કે ‘આ તો કોઈ ઢોંગી ઋષિ છે’ એટલે એક મૂએલો સર્પ^૯ પડ્યો હતો, તેને બાણપર ચડાવી ઋષિની ડોકમાં નાંખી રાજા ચાલતો થયો. આ વાતની ખબર ઋષિના બાળક પુત્રને પડતાં તેને ક્રોધ ચડ્યો, તેથી તે બોલ્યો: ‘અહો! જે ક્ષત્રિયોને બ્રાહ્મણો

૧. હરણનો શિકાર. ૨. કંટાળી ગયા. ૩. તપાસ. ૪. ઋષિને રહેવાનું ઠેકાણું. ૫. ધ્યાન. ૬. આવકાર. ૭. તાબે. ૮. આવી.

ભૂપાલ^૧ તરીકે સ્વીકારે છે કે જેથી તેઓ બ્રાહ્મણોનું રક્ષણ કરે, તે શું
 આવા નીચ ક્ષત્રિયો હશે! મારા પિતાને ધ્યાનમાં જોઈ જે દુષ્ટ તેને
 મૃત^૨ સર્પનો હાર પહેરાવ્યો છે, તેને આજથી અઢારમે દિવસે મારો
 મોકલેલ તક્ષક નામનો નાગ દંશ કરશે.^૩ આવેશમાં ને આવેશમાં
 આટલું જોલી જઈ ઋષિપુત્ર મોટેથી રોવા લાગ્યો, તેને લીધે ઋષિ
 ધ્યાન-મુક્ત^૪ થયા, અને પુત્રને રોવાનું કારણ પુછ્યું. તેણે ઋષિને
 સઘળી હકીકત જણાવી તેમાં શાપ દીધાની વાત પણ કહી સાંભળાવી.
 એ સાંભળી ઋષિએ પુત્રને ઠપકો આપ્યો ને કહ્યું ‘તેં બહુ જોટું કયું.^૫
 ક્રુધા^૬ અને તૃપ્તી^૭ પીડાયેલા માણસથી એવું અઘટિત થઈ જાય
 તો તેમાં તેનો બહુ દોષ લેખવો નહિ. ક્ષત્રિયો તો આપણા સદાકાળ^૮
 રક્ષક^૯ જ છે. માટે તેં પરીક્ષિત જેવા ધર્મી રાજાને આવો શાપ
 આપ્યો તે બહુ જ અઘટિત કયું છે. પણ હવે ઉપાય શું?’ પછી
 શમિક ઋષિએ વિચાર કર્યો કે સમર્થ^{૧૦} એ કહેવાય કે જે પોતાનામાં
 શિક્ષા કરવાની શક્તિ હોવા છતાં કોઈ નિંદા કરે, માર મારે કે અપ-
 માન કરે તેને શિક્ષા ન કરતાં क्षમા કરી શકે. આવા વિચારથી ઋષિએ
 તન્નક્ષણ^{૧૧} પોતાના એક શિષ્યને મોકલી, અવિચારી પુત્રથી દેવાયલા
 શાપના ખંઠર રાજાને કહેવડાવ્યા. અહિં પરીક્ષિત રાજા પણ પાણી
 પીને શાન્ત થયા, ત્યારે તેમને પણ પસ્તાવો થવા લાગ્યો કે: ‘અહો!
 ઋષિમુનિનું રક્ષણ કરવાનો મારો જે ક્ષત્રિધર્મ^{૧૨} તે મેં ઋષિનું

૧. પૃથ્વીનું રક્ષણ કરનાર. ૨. મૃત્યેનો. ૩. ધ્યાન છોડી દીધું. ૪. ભૂખ.
 ૫. તરસ. ૬. હંમેશાં. ૭. પાણનાર. ૮. શક્તિવાળો. ૯. તરતજ.
 ૧૦. ક્ષત્રીઓની ફરજ.

અપમાન ક્યું^૧ એ ઘણું ઉલટું આચરણ^૨ થયું.^૩ આમ પસ્તાવો કરે છે તેવામાં ઋષિએ મોકલેલ શિષ્યે આવી શાપ થયાના ખબર આપ્યા અને કહ્યું, ‘હે! રાજા! તમે હવે મોક્ષનું^૪ સાધન^૫ સેવો એવું મારા ગુરુજીએ કહ્યું છે.’ પછી રાજા ગંગાતીરે ગયા, અને ત્યાં અનશનવ્રત^૬ લઈ મોતને માટે નીમાયેલા દિવસની શાંતિથી વાટ જોતા ઇશ્વરભજન કરતા સમય ગાળવા લાગ્યા. (ભા. ૨૬૦ ૧. અ. ૧૮-૧૯.)

સાર.

ભલાએ કદી પોતાની ભલાઈ મૂકવી નહીં, એટલું જ નહિ પણ પોતાનું અપમાન કરી જનાર પરીક્ષિત રાજાનું ભલું કેમ થાય તેને માટે રસ્તો બતાવવાને પણ શમિક ઋષિએ પોતાથી બનતું ક્યું તેમ કરવું. ભુખ, તરસ ને થાક મનુષ્યને કેટલીએક વાર વેરીની ગરજ સારે છે. એને વશ થયેલા માણસો ધીરજ ધરી શકતા નથી, ત્યારે વિકળ થઈ અવળું આચરણ આદરી બેસે છે, અને પરીક્ષિતની પેઠે આપત્તિ બહારી લઈ પાછળથી પસ્તાય છે.

વાર્તા ૬

શીળી રાજાએ હોલાનો ખચાવેલ જીવ

અયોધ્યાના ચક્રવર્તી^૧ રાજા શીળીએ નવાણુ યજ્ઞ કર્યા હતા, અને સોમો યજ્ઞ કરવાની તૈયારી કરતા હતા, એટલામાં અગ્નિદેવ

૧. કામ. ૨. મોક્ષ-છુટવું તે. દુનિયામાં ફરીથી જન્મ ન લેવો પડે તે. ૩. ઇલાજ. ૪. ભૂખ્યા રહેવાનું. ૫. સર્વ રાજાઓને વશ કરી આખા દેશને પોતાને તાબે કર્યો હોય તેવા રાજા.

હોલાનું રૂપ લઈ તેને ત્યાં આવવા નીકળ્યા. તેની પછવાડે ઇંદ્ર પશુ
 સેનપક્ષીનું રૂપ લઈ હોલાને મારવા ચાલ્યા. સેન પોતાનો ભક્ષ
 કરી જશે એવા ભયથી હોલો ઉડતો ઉડતો શીળી રાજના ખોળામાં
 આવી પડ્યો. હોલાને શરણે^૧ ગયેલો જોઈ સેન પક્ષી રાજની સામે
 કહેવા લાગ્યું, ‘હે! રાજ! એ હોલો મારો ભક્ષ છે, માટે મને
 આપી દો, નહીં તો હું પ્રાણત્યાગ^૨ કરીશ, તેથી તમને જીવહત્યા
 લાગશે ને તેને પરિણામે તમારા યજ્ઞ નિષ્ફળ જશે.’ સેનનું એવું
 બોલવું સાંભળી હોલો રાજના ખોળામાં થરથર ધ્રુજવા લાગ્યો, અને
 ખીતો ખીતો બોલ્યો, ‘હે! અનાથના^૩ નાથ! હે! અશરણના^૪
 શરણુ રાજ! મને શરણે આવેલાને હવે તમે સોંપશો તો તમને
 મારી હત્યાનું પાપ લાગશે, માટે મને રક્ષણુ-આપો મને જીવિત-
 દાન આપો.’ જાને પક્ષીઓનું બોલવું સાંભળી રાજ વિચારમાં પડી
 ગયા. સેન પ્રાણ ત્યાગ કરે તો યજ્ઞ નિષ્ફળ જાય, અને શરણે
 આવેલા હોલાને ભક્ષ માટે સોંપે તો ક્ષત્રિયધર્મ ચુકાય. તેથી રાજએ
 કહ્યું, ‘સેન, તમે કાંઈ બીજું માગી લ્યો. મારે શરણે આવેલો
 હોલો તો મારા શિર સાટે છે. શરણે આવેલાનું રક્ષણુ કરવું એ
 અમારો ક્ષત્રિયોનો પરમ^૫ ધર્મ છે, માટે તમે હોલો મળવાની
 વૃથા^૬ માગણી ન કરો.’ રાજની પરીક્ષા^૭ લેવાને આવેલ સેન પક્ષીએ
 કહ્યું, ‘ત્યારે હોલાના ભારેભાર તમારું માંસ આપો.’ રાજએ જરા

૧. આશરે. ૨. જીવ કાઢી નાંખવો તે. ૩. જેને કાંઈ ધણી નહિ
 એવો. ૪. જેને કાંઈનો આશરો નહિ એવો. ૫. મોટો. ૬. ફાગટ.
 ૭. પારખું.

પણ ક્લેશ^૧ ધર્યા વગર સર્વ રીતિએ પોતાનો ધર્મ સચવાય એવો આ એકજ માર્ગ છે એમ વિચારી પોતાનું માંસ આપવા હા કહી. પછી ત્રાજવાના એક પદલામાં હોલાને બેસાડ્યો. અને જીભ પદ્મામાં પોતાનું માંસ કાપી કાપીને નાંખવા માંડ્યું. પણ દૈવી માયાથી હોલો એટલો તો વજનવાળો થઈ પડ્યો કે રાજાએ ગમે.તેટલું પોતાનું માંસ પદ્મામાં નાંખ્યું તો પણ વજન પુરું થયું નહિ. કાપી કાપીને નાંખતાં તેનું લગભગ આખું શરીર પુરું થવા આવ્યું તોપણ હોલા તરફનું પદલું નીચું ને નીચું જમીન ઉપર જ રહ્યું, અને ઉંચું આવ્યું જ નહિ. છેવટે માથું કાપીને મૂકવા તૈયાર થયો. એવામાં સ્વધર્મમાં^૨ દેહ અર્પણ^૩ કરવાની રાજાની ઉચ્ચ^૪ નિષ્ઠાથી^૫ પ્રસન્ન^૬ થઈ શ્રી પરમાત્માએ^૭ જાતે પધારી પ્રત્યક્ષ^૮ દર્શાન આપ્યાં, ને રાજાને માથે હાથ ફેરવ્યો એટલે તેનો દેહ જેવો હોતો તેવો થઈ રહ્યો. હોલો ને સેન બંને દેવરૂપે પ્રગટ થઈ રાજાને પગે પડ્યા. (ભા૦ સ્કં૦ ૧૦. અ૦ ૮૮)

સાર

દુઃખી અને દીન જે આપણો ખરો આધાર જાણીને આશ્રય લેવા આવે તેને જીવ જતાં સુધી મદદ કરવી એવું શાસ્ત્રોનું ફરમાન^૯ છે. વળી બધાં દાન કરતાં જીવિતદાન^{૧૦} આપવું એના જેવું એકે વખાણવાલાયક નથી. દુનિયામાં અવતાર લઈ પોતાનો શું ધર્મ છે તે જે માણસ સમતો નથી, અને સમજીને પોતાની ફરજ અદા^{૧૧} કરતો નથી તેનો અવતાર એળે ગયો સમજવો.

૧. દુઃખ. ૨. પોતાની ફરજમાં. ૩. આપી દેવાને. ૪. ઉંચા પ્રકારની. ૫. ભાવ, દાનત. ૬. પુશી. ૭. પરમેશ્વર. ૮. ખુલ્લાં. ૯. આજ્ઞા, ૧૦. કોઈનો જીવ બચાવવો તે. ૧૧. બજાવવી.

વાર્તા ૭

અહિલોચન ને શ્રીકૃષ્ણ

સુભાંગી નામે એક રાક્ષસ હતો, તે પાતાળમાં આવેલા એક નગરમાં રાજ્ય કરતો હતો. પણ મૃત્યુલોકમાં આવી વખતો વખત તે લોકોને પીડા ઉપજાવતો હતો, તેથી દ્વારકાના રાજા શ્રીકૃષ્ણે તેનો સંહાર કર્યો હતો. તેનો અહિલોચન નામે નાનો રાજકુમાર હતો. એક દિવસ તે ગેડીદોરમતો હતો, તેવામાં તેનો દડો એક ડોશીને વાળ્યો. તેથી ડોશી ખીજવાઇને બોલી: “અરે, રાજ્ય અને જીવાનીના મદથી છકી ગયેલા રાજકુમાર, તમે અમને અળખાને શા માટે પીડો છો? મેં કાંઈ તમારું બગાડ્યું નથી કે તમારે માફ વેર શોધવું પડે? વેર લેવાનું બહુ જોર હોય તો તમારા પિતાનું જ વેર વાળોની! દુનિયા સઉ ગરીબ ઉપર જ બળ અજમાવતી જણાય છે અને પોતાથી વધારે સતાવાળા આગળ ચું કે ચાં કરી શકતી દેખાતી નથી. તમારામાં જો વેર વાળવાની શક્તિ હોય તો જાઓ, તમારા પિતાને મારનાર શ્રીકૃષ્ણ ઉપર તમારું બળ વાપરો, કે જેથી દુનિયા તમારાં પરાક્રમ સારી રીતે જાણે!” ડોશીનાં આવાં વચનોથી અહિલોચનને ચાનક પડી, અને તે લાગેલા જ મહાદેવના દેવાલયમાં ગયો, તથા શ્રીશંકરનું ધ્યાન ધરવા લાગ્યો. કેટલેક દિવસે તેના તંપથી પ્રસન્ન થયેલા મહાદેવજીએ તેને વર માગવા કહ્યું. ત્યારે અહિલોચને કહ્યું કે: “હે! ભોળા શંભુ, શ્રીકૃષ્ણનો સંહાર કરવાનો ઇલાજ મને કૃપા કરી બતાવો.” પછી મહાદેવજીએ બતાવ્યું કે: “બદ્રી નામના વૃક્ષની એક પેટી બનાવજે. એ પેટીમાં જે કાંઈ સુશે તે મૃત્યુ પામશે. કારણકે પેટી બંધ કરીશ

એટલે તે વજ્ર સમાન થઈ રહેશે, અને અંદર સુતેલું મનુષ્ય વજ્રના ભારથી દબાઈ જશે.” એમ કહી મહાદેવજી લોપ થઈ ગયા.

હવે અહિલોચને બદ્રીવૃક્ષનું લાકડું મંગાવી કારીગરો પાસે એક સુંદર પેટી કરાવી. એ પેટી પોતાને માથે મેલી તે આલોકમાં એટલે મૃત્યુ લોકમાં આવ્યો અને દ્વારકા તરફ ચાલ્યો. પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણને એ વાતની જાણ થતાં તે પણ દ્વારકા નગરીની બહાર પ્રાહ્મણને વેશે આવી ઉભા રહ્યા એટલામાં અહિલોચન પણ આવી પહોંચ્યો, તેને જોઈ શ્રીકૃષ્ણે પૂછ્યું: “રાજકુમાર, તમે કોના પુત્ર છો, અને ક્યાંથી આવો છો?” તેના જવાબમાં અહિલોચને દ્વારકા આવવાનું કારણ કહી બતાવ્યું, અને કહ્યું કે: “હું સુમાળીનો પુત્ર છું.” વેષધારી પ્રાહ્મણે પૂછ્યું કે: “સુમાળી હાલ ક્યાં છે?” અહિલોચને જવાબ આપ્યો કે: “મારા પિતાને શ્રીકૃષ્ણે મારી નાંખ્યા છે, અને તેનું વેર વાળવા હું આવ્યો છું.” એ સાંભળી પ્રાહ્મણે ઉઠો નિસાસો મૂક્યો અને કંઈપાંત કરવા માંડ્યું. રડતાં રડતાં તે બોલ્યો કે: “સુમાળી જેવા યજમાન મેં થોડા જોયા છે. આજે હું જે સારી દશા ભોગવું છું તે બધા પ્રતાપ તમારા યશસ્વી પિતાના જ છે.” વળી કહ્યું કે: “હું તમારો કુલગૌર છું, તેથી તમને સલાહ આપું છું કે અત્યારે મુદ્ધર્ત સારું નથી, માટે તમારે ગામમાં પેસવું નહિ.” એમ કહી અહિલોચનને માથેથી પેટી નીચે ઉતારાવી અને બંને જણ ત્યાં વિસામો લેવા બેઠા વાત કરતાં પ્રાહ્મણે પૂછ્યું કે: “આ પેટીમાં શ્રીકૃષ્ણ કેવી રીતે દાખલ થઈ શકશે તે સમજતું નથી.” એટલે અહિલોચન બોલ્યો કે: “ગૌર મહારાજ, જુઓ, હું તમને પેસી દેખાડું.” એમ કહી પેટીનું

તાળું બ્રાહ્મણના હાથમાં મૂકી અહિલોચન અંદર સૂતો. એટલે બ્રાહ્મણરૂપે આવેલા શ્રીકૃષ્ણે ઘળ દઇને ઢાંકણું વાસ્યું, અને તેને તાળું મારી દીધું કે લાગલી જ તે પેટી વજ સમાન થઇ ગઇ, અને અહિલોચનના પ્રાણ નીકળી ગયા. (મહા ભાગ ૧૦ આ ૫૦ અ ૪૭.)

સાર.

આ વાતનો સાર એવો છે કે, “જે ખાટો ખોદે તે જ તેમાં પડે.”

વાર્તા ૮

કર્ણ અને પરશુરામ

અસલના વખતમાં એવો રીવાજ હતો કે હલકા કુળના માણસોને ઉંચા પ્રકારની વિદ્યાનો અભ્યાસ કરાવવામાં આવતો નહિ. તેથી દૌરવોના વિદ્યાગુરુ દ્રોણાચાર્યે કર્ણ નામના કુંતાજીના પુત્રને દાસી-પુત્ર ગણીને શસ્ત્રવિદ્યાનો અભ્યાસ કરાવવા ના પાડી. કર્ણ જાતે ચપળ અને બુદ્ધિશાળી હતો, તે આથી નાઉમેદ થઇ ગયો નહિ, અને અભ્યાસ કરવા માટે પરશુરામ પાસે ગયો. ‘પરશુરામને કોઇએક કારણથી ક્ષત્રિયો તરફ અભાવ હતો અને એવું કહેવાય છે કે ‘પરશુરામે એકવીશ વખત ક્ષત્રિયોનો સંહાર કર્યો હતો.’ તેથી કર્ણે વિચાર કર્યો કે રાજપુત્ર તરીકે જો હું પરશુરામ પાસે અભ્યાસ કરવા જઇશ તો તે મને શિષ્ય તરીકે સ્વીકારશે નહિ, એવું ધારી તેણે બ્રાહ્મણનો વેશ ધારણ કર્યો, એથી તેને વિદ્યાર્થી બ્રાહ્મણ જાણી પરશુરામે સંપૂર્ણ રીતે શસ્ત્રવિદ્યા શીખવી. અભ્યાસ વધતો ગયો તેમ તેમ ગુરુ શિષ્ય એક બીજા તરફ ઘણું હેત રાખવા લાગ્યા. કર્ણની ગુરુભક્તિ અથાગ હતી,

તેની પરીક્ષા કરવા સારૂ પરમાત્મા શ્રીકૃષ્ણના મનમાં વિચાર આવ્યો. એક દિવસ પરશુરામ કર્ણના ખોળામાં માથું મુકી ઉંઘમાં પડ્યા ત્યારે કર્ણનું પારખું લેવાને યોગ્ય પ્રસંગ ધારી ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ ક્રીડાનું રૂપ લઈ કર્ણની જાંઘ કોતરી ખાવા લાગ્યા. આથી જો કે કર્ણને પીડા થવા લાગી અને તેની જાંઘમાંથી લોહીની નીકે વહેવા લાગી તોપણ તે ક્ષત્રિયપુત્ર જરાએ હાલ્યો ચાલ્યો નહિ. પોતાના ગુરુ પરશુરામ ઉપર તેની એટલી બધી મમતા હતી કે જરાએ હલાશે ચલાશે તો રખેને ગુરુ જાગી ઉઠે, એમ તેના મનમાં થયાં કરતું હતું. આવી સ્થિતિમાં કેટલોએક વખત વહી જતાં પરશુરામના શરીર નીચે લોહીના વહેવાથી જમીન ભીજઈ રહી હતી, તેથી ટાડું લાગવાને લીધે પરશુરામ જાગી ઉઠ્યા, અને જુએ છે તો કર્ણની જાંઘમાંથી લોહીની નીક વહેતી તેમની નજરે પડી. શિષ્યનો આટલો બધો ભક્તિભાવ જોઈને પરશુરામ તેના ઉપર પ્રસન્ન થયા. (મહા ભા૦ આ૦ ૫૦ અ૦ ૨૬.)

સાર

વિદ્યાનું દાન એ મોટાં દાનો માંહેલું એક ગણાય છે, અને તે આપનાર ગુરુના ઉપકારનો બદલો વાળી શકાય તેવો નથી એમ શાસ્ત્રો કહે છે, તોપણ પોતાથી બને તેટલી ગુરુની સેવા ઉઠાવી તેમને પ્રસન્ન રાખવા એ અસલના વખતમાં શિષ્યો પોતાનું પ્રથમ કર્તવ્ય સમજતા. ઉપરની વાતમાં કર્ણની ગુરુભક્તિ કેટલા ઉંચા પ્રકારની હતી તે આપણે જોઈ શકીએ છીએ. ગુરુની સેવામાં પોતાનો દેહ અર્પણ કરવા સુધી કર્ણ પાછો હઠ્યો નથી. ખરી ગુરુભક્તિ વિના મેળવેલી વિદ્યા ફલીભૂત થતી નથી.

વાર્તા ૯

માયાપુરીનો આહ્વાણ અને તેના પુત્રો

માયાપુરીમાં એક આહ્વાણ રહેતો હતો. તે ઘણો ધનવાન હતો. તેને ચાર પુત્રો હતા. તે પુત્રો લાયક ઉભરના થયા ત્યારે તેમને તે આહ્વાણે વિધિસહિત પરણાવ્યા. તે કન્યાઓ એક એકથી વધારે સ્વરૂપવાન હતી. પણ જ્યાં કુસંપ વાસ કરે છે ત્યાં સુખની આશા રાખવી મિથ્યા. કહેવત છે કે “કંકાસે ગોળાનું પાણી પણ સૂકાય” એ પ્રમાણે આ આહ્વાણને થયું. સઘળી વધુઓ^૧ એક ખીજ સાથે રોજ લડે વઢે અને આખો દિવસ કંકાસમાં કાઢે, તેથી વૃદ્ધ સાસુ સસરાએ કંટાળીને પોતાનું ધન ચારે દીકરાઓને વહેંચી આપી જુદા રાખ્યા. આ પ્રમાણે જુદા થવાથી ડોસાડોશીની સેવાચાકરી કરવાનું અને વૃદ્ધાવસ્થામાં તેમને પાળવાનું કોઈએ માથે રાખ્યું નહિ, તેથી તેઓ દુઃખી થવા લાગ્યાં. છોકરાઓ પણ જુદા થયા પછી બાપનું મેળવેલું ધન ખાઈ પી મોજમજ ઉડાવવા લાગ્યા અને તેને પરિણામે થોડા સમયમાં દરિદ્રાવસ્થામાં^૨ આવી પડ્યા. વગર મહેનતે મળેલા ધનથી મોજમજાની છંદગી ભોગવવાની તેમને ટેવ પડી ગયેલી તેથી મહેનત કે ધંધો રોજગાર કરવાનું તેમને સુજેજ ક્યાંથી? તેથી દિવસે દિવસે તેમની હાલત તંગ થતી ચાલી અને તેઓ પણ દુઃખમાં દહાડા કહાડવા લાગ્યા. એમ કરતાં અધિક માસ આવ્યો. ડોસાડોશી બહુ ધર્મિષ્ઠ હતાં, પણ શરીરે અશક્ત થઈ ગયેલાં હોવાથી મોટા દીકરાને ઘેર જઈ કહેવા લાગ્યાં કે: “જો તારી વહુ અમને રાંધી ખવરાવે તો અમે જજ-

માનને ઘેરથી આવેલું સીધું તમને આપીશું, પણ અમારે અધિક માસ રહેવો છે અને અમારે શરીરે સીજતું નથી, તેથી તમે અમને રાંધી ખવરાવવો તો સાડું.” ડોસાની આ માગણી સાંભળી મોટા દીકરાની વહુ ધુંધવાઈ ઉઠી અને કહ્યું કે: “હું મારા ઘરના કામમાંથી જ પરવારતી નથી, ત્યાં તમને રાંધી ખવરાવવાની નવરાશ લાવવી ક્યાંથી ?” એ સાંભળી ડોસોડોશી ઓશીઆળે મોઢે પાછાં ફરી બીજા દીકરાને ઘેર ગયાં, ત્યાં પણ તેમને કોઈએ દાદ દીધી નહિ; તેથી નાશીપાસ થઈ ત્રીજાને ઘેર ગયાં, ત્યાં પણ એવા જ ઢંગ દીઠો એટલે છેવટે સૌથી નાના દીકરાને ઘેર આવ્યાં. નાની વહુને ડોસોડોશીની દયામણી સ્થિતિ જોઈ કંઈના^૧ ઉપજી અને તેણે હા કહી. વળી કહ્યું કે:—“આપજી, અમે ઘણી તંગ હાલતમાં છીએ અને તમારો દીકરો ચાર ગામ રોજ ભટકે છે ત્યારે અમારું માંડમાંડ પુરું થાય છે તો પણ જે કાંઈ તે ઘરમાં આણશે તેમાંથી અમે તમને સંતોષીશું. માટે તમારા સીધાની કાંઈ જરૂર નથી.” એ પ્રમાણે આશ્રય મળ્યાથી ડોસોડોશી પુરુષોત્તમ માસનું વ્રત કરવા ત્યાં રહ્યાં. એનો દીકરો જે કાંઈ ભિક્ષાવૃત્તિમાં^૨ આવે તેમાંથી પ્રથમ તે વૃદ્ધ માતાપિતાને જમાડી જે શેષ^૩ રહે તેમાંથી તે અને તેની સ્ત્રી નિર્વાહ ચલાવે અને ખરા દિલથી વૃદ્ધ માતાપિતાની સેવા ઉઠાવે. એનું ક્ષણ એ મળ્યું કે જ્યારે તેનો આપ નાહી ઉઠે ત્યારે પાણીનાં ટીપાં સાચાં મોતી રૂપે થઈ નીચે પડે, તેથી તે પુત્ર દિવસે દિવસે પૈસાદાર થવા લાગ્યો, અને પુરુષોત્તમ માસ પૂરો થતાં તો તે મોટી સમૃદ્ધિવાળો થઈ ગયો. તેની હાલત સુધરેલી જોઈ તેના પડોશીઓ વિચારવા લાગ્યા કે

૧. દયા. ૨. બીજા માગવાનો ધંધો કરવો તે. ૩. આકા વધે તે.

આ બ્રાહ્મણનો પુત્ર કેવો કંગાલ હતો અને શી રીતે આટલો બધો પૈસા-
દાર થયો ! તેથી તેઓ એક દહાડો ટોળે મળી તેને બારણે જઇ પૂછવા
લાગ્યાં. બ્રાહ્મણના પુત્રે તેમને જણાવ્યું કે: “એ સઘળો પૂર્ણપ્રતાપ
અમારાં વૃદ્ધ માતાપિતાનો છે,” અને કહી દેખાડ્યું કે તેમનાં શરીર
ઉપરથી ટપકી આવતું પાણીનું એકેક ણિંદુ મૃત્યુવાન સાચું મોતી થઇ
ખરી પડે છે. આ હકીકત સાંભળી સર્વ કોઈ આશ્ચર્યચકિત^૧ થયાં અને
બોલ્યાં કે: “જે કોઈ માબાપની સેવા અનન્યભાવથી^૨ કરે છે તેનું આવું
જ અમૃત્ય^૩ ફળ શ્રી પરમેશ્વર આપે છે.”

(પદ્ય પુ. ૦ ઉ. ૦ ખં. ૦ કૃ. ૦ યુ. ૦ સંવાદ અ. ૦ ૧૩.)

સાર

માબાપની સેવાનું ફળ ઇશ્વર કેવું આપે છે તે બતાવવાનો આ
વાતનો હેતુ છે.

વાર્તા ૧૦

રામચંદ્રજી અને ભરત

રામચંદ્રજી વનવાસ સ્વીકાર્યા તેથી અતિ ખેદ પામીને તેમના
પિતા રાજા દશરથ મરણુ શરણુ થયા. રાજા દશરથના મૃત્યુથી હવે
અયોધ્યાની ગાદી રામચંદ્રજીની ગેરહાજરીને લીધે ભરતજીને ભાગે
આવી, તેથી પ્રધાનોએ રાજાના મરણના અને ગાદીનશીન થવા માટે
તૈયાર થવાના બખર ભરતજીને પહોંચાડવા સુમંતને મોકલ્યો. પૂજ્ય

૧. અજ્ઞયજ્ઞ. ૨. બીજું સર્વ ભૂક્ષી જઇ એક તાનથી. ૩. જેની
કિંમત ન થઇ શકે તેવું.

પિતાના પ્રાણાંતના^૧ શોકજનક^૨ વત્તમાન^૩ સાંભળતાં ભરતજી મૂર્છિત^૪ થઈ ધરણી ઉપર ઢળી પડ્યા અને થોડા વખત પછી શુદ્ધિમાં^૫ આવતાં આતિ કરણુ રૂદન^૬ કરતાં કરતાં સુમંતને પૂછવા લાગ્યા કે, 'રાજાજીનો દેહકાળ^૭ આમ આકસ્મિક શા કારણથી થયો તે મને કહે.' એમ કહી વળી વિલાપ^૮ અને આકુંદ^૯ કરવા માંડે છે, તેવામાં કુલગુરુ મહામુનિ વસિષ્ઠ ભરત સમીપ આવી પહોંચ્યા અને કહેવા લાગ્યા, કે 'રાજ્યાભિષેક^{૧૦} ને માટે સત્વર^{૧૧} તૈયારી કરો, કારણ કે રાજાજીનું શય હજી પડ્યું છે તેને, આપનો રાજ્યાભિષેક કર્યા પછી, દહનક્રિયા^{૧૨} થઈ શકશે એવી રાજરીતી છે.' ગુરુને વિનયપૂર્વક^{૧૩} વંદન^{૧૪} કરી ભરતજીએ બાણવા માંગ્યું કે: 'રાજાજીના એકાએક થએલા મરણનું કારણ કૃપા કરી મને સમજાવો.' ગુરુ વસિષ્ઠે પછી ઉત્તર આપ્યો કે: 'તમારી માતા કૈકેયીનું રાજા દશરથ પાસે એક વચન લાહેણું હતું તેની માગણીમાં કૈકેયીએ રામચંદ્રજીને વનવાસ મોકલવાનું અને તમને રાજ્યાસને ખેસાડવાનું રાજા પાસે કબૂલ કરાવ્યું. આપેલું વચન પાળતાં પાળતાં સત્યવચનની^{૧૫} પિતાએ પોતાના પ્રાણુ સમાન પુત્રનો વિયોગ ન સહન કરી શકાયાથી પ્રાણુ તજ્યા.' વસિષ્ઠ મુનિના મોઢેથી આ શબ્દો શ્રવણે^{૧૬} પડતાં જ પુષ્પની કળી ઉપર જેમ વજ્રનો પ્રહાર થાય તેમ ભરતજીને થયું, અને તે ફરી મૂર્છિત થઈ ધરણી ઉપર ઢળી પડ્યા. મુનિ વસિષ્ઠ અને સુમંતે આસનાવાસના કરી ત્યારે તે શુદ્ધિમાં આવ્યા,

૧. મરણ. ૨. હિલગીરી કરે એવા. ૩. સમાચાર, ખનાવ. ૪. ખેલાન થઈ. ૫. જાનમાં, ચેતનમાં. ૬. રોવું તે. ૭. મરણ. ૮. રૂદન. ૯. કંકળાટ. ૧૦. રાજ્યાભિષેક એ ખેસાડવું. ૧૧. જલદી. ૧૨. બાળવાની ક્રિયા. ૧૩. સમ્યક્તાથી. ૧૪. નમન. ૧૫. આપેલું વચન પાળનાર. ૧૬. કાને.

અને જમીન સાથે માથું પછાડવા લાગ્યા તથા પોતાની માના આ અનીતિ બરેલા નિંદા^૧ કૃત્યને^૨ માટે શ્રીટકાર વર્ષાવવા લાગ્યા. જ્યારે તેમને બહુ બોધ આપી સમજાવ્યા ત્યારે તે બોલ્યા કે: ‘પિતાના મરણ પછી વડીલ ભાઈ તરીકે રામચંદ્રજીને હું પિતાને સ્થાને ગણું છું. જે અયોધ્યા નગરીનું રાજ્ય આજે તેમને મળવાનો હક છે તે ઉપર હું કદી બેસનાર નથી. અયોધ્યાની ગાદી ઉપર હું બેસું તો મને શ્રી રામચંદ્રજીની આણુ છે.’ એમ અનેક પ્રકારના શપથ^૩ લઈ રાજ્યાસને^૪ નહિ બેસવાનો પોતાનો દૃઢ નિશ્ચય ગુરુ વસિષ્ઠને જણાવી દીધો. પ્રધાનોએ અને ગુરુજીએ તેમને બહુએ સમજાવ્યા, પણ છેવટે જ્યારે તેમનો નિશ્ચય નહિ જ ચળે એમ સૌને લાગ્યું ત્યારે નિરાશ થઈ રામચંદ્રજીની પાઠુકાને રાજ્યાસન પર મૂકી તેમના નામથી રાજ્યાભિષેક કર્યો, અને શત્રુને રામચંદ્રજી વતી તેમના નામથી તેઓ પાછા ફર્યા તેટલો સમય રાજ્યકાર્યભારની વ્યવસ્થા ઉપર દેખરેખ રાખી.

(રા૦ અ૦ કાં૦ અ૦ ૧૬.)

સાર.

આર્યકુટુંબમાં પિતા પછી તેમનું સ્થાન જ્યેષ્ઠ પુત્રને મળે છે. પિતાની માફક વડીલ ભાઈની આમન્યા નાના ભાઈઓએ રાખવી જોઈએ. એક જ પિતાથી ઉત્પન્ન થયેલા સાવક ભાઈઓ અને સગા ભાઈઓ વચ્ચે આર્યશાસ્ત્રો કશેો ફરક જોતાં નથી, અને અસલના વળતથી ભાઈઓના પરસ્પર પવિત્ર હૃદયોનો નિર્મળ ઝરો આર્યોમાં વહેતો જોવામાં આવે છે. જે કે ભરતજી અને રામચંદ્રજી સાવકા ભાઈઓ

હતા તોપણ તેમનું અરસપરસનું હેત અપ્રતિમ^૧ હતું. ભાઈના હેત આગળ અયોધ્યા જેવા વિશાલ રાજ્યની રાયજલદમી ભરતજીને મન કશી વિશાતમાં નહોતી, ને ભાઈના વિયોગને લીધે સઘળાં સુખચેન દુઃખદેણ થઈ પડ્યાં હતાં. હાલના અધમ કાળમાં કુટુંબકલેશમાં સપડાઈ ઘડીમાં શત્રુ થઈ બેસનારા ભાઈઓના અનેક દાખલાઓ આપણી નજરે પડે છે. તે પૂર્વના આર્યોની ઉત્તમ નીતિની હીનતાને^૨ આભારી છે. તેવા ભાઈઓએ રામચંદ્રજી અને ભરતજીનું આ દૃષ્ટાંત^૩ ખરેખર ધ્યાનમાં રાખી તે પ્રમાણે વર્તવાની જરૂર છે.

વાર્તા ૧૧

ભરતે ખચાવી લીધેલ હરણનું ખચ્યું

ઋષભદેવના પુત્ર ભરત થયા. એ ભરતે આખા ભરતખંડનું સામ્રાજ્ય^૪ મેળવ્યું, તેથી તેમના નામપરથી આ ખંડ ભરતખંડ કહેવાયો. તે પહેલાં તેનું નામ અજનાલ હતું. એક દિવસ રાત્ર ભરતે પોતાના દીકરાઓને બોલાવી રાજપાટ વહેંચી આપ્યું. અને પોતે તપ કરવા હરિશ્ચેત્રમાં ચાલ્યા ગયા. અહિં કું^૫ નો જાપ^૬ કરતા નહીં કિનારે ભરતજી બેઠા હતા. તેવામાં તરસથી આકુળવ્યાકુળ^૭ થયેલી એક મૃગલી ત્યાં પાણી પીવા આવી ચડી. એવું બન્યું કે હજી તો મૃગલીની તરસ પૂરી છીપી નહિ હોય, તેવામાં એક સિંહની ત્રાડથી મૃગલી ચમકી અને આમ તેમ જોવા લાગી. એટલામાં બીજી ત્રાડ સંભળાઈ

૧. જેની જેડી ન મળે એવું. ૨. ગેરહાજરી. ૩. દાખલો. ૪. ચક્રવર્તી રાજ્ય, એકજ ધણી એવું રાજ્ય. ૫. ઓંકાર મંત્ર. ૬. ઉચ્ચાર કરતા, બોલતા. ૭. અકળાઈ ગયેલી.

કે મૃગલી છલંગ મારી નદીને સામે પાર ફૂદી પડી. પણ મૃગલી ગર્ભ-
વતી હતી, તેથી ભય અને છલંગના ભેરને લીધે તેનો ગર્ભ નદીમાં
જ સરી પડ્યો. ત્રાસ પામેલી તે મૃગલી પર્વતની ગુફામાં ભેસભેર દોડી
ભરાઈ ગઈ, અને ત્યાં જન્મીનપર પડી કે તરત મૃત્યુ પામી. અહિં
તરતનું જન્મેલું બચ્યું નદીમાં તરફડીઆં મારતું ભરતજીની દ્રષ્ટિએ
પડ્યું, એટલે દયાળુ હૃદયવાળા એ રાજર્ષિએ^૧ તે ઉંચકી લીધું. અને
તેની સારવાર કરવા માંડી. જંગલમાં ભરતજીને આ બચ્યા સિવાય
બીજા કોઈની સોબત નહોતી. દિવસે દિવસે ભરતજીનો તેના પર પ્રેમ
વધતો ચાલ્યો, અને પુત્રની પેઠે તેનું લાલનપાલન^૨ રાજાએ કરવા
માંડ્યું. આ પ્રમાણે સમાગમથી^૩ બચ્યા સાથે બંધાયેલો ભરતજીનો
રાગ^૪ એવો તો ગાઢ^૫ થયો કે પોતાના મરણ સમયે પણ એ
મૃગના બચ્યાને ભરતજી વીસારી શક્યા નહિ, અને તેનામાં એ મહા-
ત્માની વાસના^૬ રહી ગઈ, તેથી તેમને ફરી અવતાર લેવો પડ્યો.

(મા૦ સ્કં૦ પ. અ૦ ૮.)

સાર.

અખોલ અને અનાય પ્રાણીઓને આશ્રય આપવો એ ઉંચા
પ્રકારનું સત્કર્મ^૭ છે, રાજા ને રંક, કીડી ને કુંજર^૮ એ સર્વનો જીવ
સરખો છે સૌ જીવવાની આશા રાખે છે, મરવાની ઇચ્છા કોઈ કરતું
નથી. સૌને સુખ વહાલું છે, દુઃખ અળખામણું છે. માત્ર મહાત્માઓ
જ એ વાસના દુર રાખી શકે છે. પારકાનું કલ્યાણ કરવું એ સદ્બા-

૧. ઋષિ થયેલા રાજા. ૨. પાળણપોષણ. ૩. સાથે રહેવું તે. ૪. પ્રીતિ.
૫. દૃઢ, ચુસ્ત. ૬. વૃત્તિ, ઇચ્છા. ૭. સારું કામ. ૮. હાથી.

વનાએ^૧ જેનામાં વાસ કર્યો^૧ છે, તેઓ પ્રાણી માત્રને એક સરખા ગણી તેને દુઃખે દુઃખી, ને તેમને સુખે સુખી દેખાય છે. પછી ગમે તો તે મનુષ્ય હો, કે અનાથ ને અબોલ પ્રાણી હો.

વાર્તા ૧૨ ધૃષ્ટબુદ્ધિ

સરસ્વતી નદીને કાંઠે ભદ્રાવતી નામે નગરીમાં દ્યુતિમાન નામે રાજા રાજ્ય કરતો હતો. એ રાજા સત્ય અને ધૈર્યનો સાગર હતો. તેના શહેરમાં ધનપાળ નામે એક ધનવાન વાણીઓ રહેતો હતો. તેણે પરમાર્થ માટે ધર્મશાળાઓ, સદાવ્રત, તળાવો, બગીચા વગેરે કરાવ્યાં હતા. તે સ્વભાવે શાંત, અને વિશુદ્ધનો મોટો ભક્ત હતો, તેને પાંચ પુત્રો હતા, તેમાંનો એક ધૃષ્ટબુદ્ધિ નામનો પુત્ર મહા પાપી અને નીચ કર્મો કરનારો હતો. તે જુગટું રમતો, દારૂ પીતો, ચોરી કરતો, દેવ, મેમાન કે મોટરાને માન આપતો નહિ. આવી તેની ખરાબ ચાલચલગત હોવાથી તેને મોજશોખ ઉડાવવા માટે ઘરમાંથી પૈસા ચોરી જવાની જરૂર પડતી. એ વાતની તેના આપને ખબર પડવાથી આપે તેને ઘરમાંથી કાઢી મૂક્યો. તેથી તે પારકાનું ધન ચોરી લાવીને પોતાનાં નીચ કર્મો કર્યા કરતો. તેમ કરતાં કેટલીએક વખત તેની ચોરી પકડાતી, અને તે રાજાના માણસોનાં હાથમાં સપડાતો. પણ તેના આપની આબરૂને લીધે રાજાના સિપાઈઓ તેને ઘણી વખત છોડી મેલતા. આ કુશાથી તે સુધર્યો નહિ અને દિવસે દિવસે મોટી ચોરીઓ કરવા લાગ્યો. તેથી

છેવંટે રાજાએ તેને પોતાના રાજ્યની હદ પાર કર્યો. એટલે તેને વગડામાં જઈ રહેવું પડ્યું. અહિં તે તીરકામકું લઈ ફરતો અને જનાવરોને મારી પોતાનું ગુજરાન ચલાવતો; આથી તે કઠોર હૃદયવાળો અને સારા નરસા ક્રૃત્યોના વિવેક વિચારથી રહિત બની ગયો હતો. એક દિવસ તે ભટકતો ભટકતો કોઈએક નદી કાંઠે આવી ચઢ્યો. તે વખતે કૌંડિન્ય નામના કોઈ તપસ્વી ઋષિ નદીમાં સ્નાન કરી કાંઠે આવી લૂગડાં નીચોવતા હતા. તેમને જોઈ ધૃષ્ટભુદ્ધિ નજીક આવ્યો. એવું બન્યું કે ઋષિનાં લૂગડાંના કેટલાક છાંટા પાસે ઉભેલા ધૃષ્ટભુદ્ધિના શરીર પર તે ન બાંહે તેમ પડ્યા. પુણ્યના પુંજરૂપ^૧ ઋષિના અંગના એ છાંટાનો પ્રભાવ એવા થયો કે ધૃષ્ટભુદ્ધિની વૃત્તિઓમાં^૨ સારો ફેરફાર થયો ને પોતાનાં પાછલાં કર્મો તરફ તેને ધિક્કાર આવવા લાગ્યો. તેને વિચાર થયો કે હું મારા પાપમાંથી શી રીતે મુક્ત થાઉં તે આ મુનિને પુછું. એવા વિચારથી તે હાથ જોડી મુનિને પ્રાર્થના કરવા લાગ્યો કે: ‘મારાં હૃદ્ય કર્મોનું પ્રાયશ્ચિત્ત, હે દેવ! મને બતાવો.’ એમ કહી પોતાનું ‘પૂર્વનું’ વૃત્તાંત સઘળું ઋષિને કહી સંભળાવ્યું. તે ઉપરથી ઋષિએ તેને મોહિની એકાદશીનું^૩ વ્રત કરવા કહ્યું. પાપથી બીધેધો ધૃષ્ટભુદ્ધિ આતુરતાથી મોહિની એકાદશીની રાહ જોતો હતો અને જ્યારે તે આવી ત્યારે ઋષિએ બતાવેલા વિધિ પ્રમાણે તેણે તે વ્રત કર્યું અને પાપની માફી માગી. તેનું અંતઃકરણ આ વખતે એટલું તો નિર્મળ થઈ ગયું હતું કે તે સર્વ પાપથી મુક્ત થઈ દિવ્ય^૩ સ્વરૂપ ધારણ કરી વિષ્ણુલોકમાં ગયો.

(કૂર્મ પુ૦ મોહિની એ૦ માહાત્મ્ય.)

સાર.

શાસ્ત્રો કહે છે કે ‘સન્નન પુરૂષોની સંગત શું કરી શકતી નથી?’ ઉપરની વાતમાં આપણે જોયું કે વાણિયા જેવા ઉત્તમ ગણાતા વર્ણનો ધૃષ્ટ્યુદ્ધિ પાપ કર્મો આચરવામાં કશી મણા રાખતો નહોતો અને પાતાના કુળનું ભાન ભુલી બેઠો હતો. તેને કૌંડન્ય ઋષિની સોબતથી કેવો મોટો લાભ થયો અને થોડી મુદતમાં તે સર્વ દુષ્ટ કર્મો તથા ધન્ય-રમાં કેવો લીન થઈ ગયો તે ઘડો લેવા જોગ છે. માટે સોબત કરવી તો સન્નન પુરૂષોની જ કરવી કે જેથી કાંઈ નહિ ને કાંઈ આપણને લાભ જ થવાની આશા રખાય.

વાર્તા ૧૩

જડભરત અને ચોરનો રાજ

પોતે બચાવી લીધેલા મા વગરના હરણના બચ્ચામાં મરતી વખતે પણ ગાઢ^૧ પ્રેમ રહી જવાથી ભરતજીને ફરી અવતાર લેવો પડ્યો. (જુઓ પાછળ વાર્તા ૧૧) એટલે ત્યાંથી મરી ભરતજીએ હરણીની કુખે જન્મ લીધો, અને હરણના ભવમાંથી મરી એક બ્રાહ્મણને ઘેર પુત્ર થયા. આ બ્રાહ્મણને બે સ્ત્રી હતી, તેમાંની નાની સ્ત્રીએ એકે જોડકાને^૨ જન્મ આપ્યો, તેમાંના એક ભરત હતા. આગલા જન્મોમાં કરેલાં સત્કર્મો અને મેળવેલા જ્ઞાનને લીધે તે પછીના જન્મોમાં પોતે કોણ હતા, કેવા કેવા અવતારો લીધા હતા,

૧. સુન્નડ. ૨ એકજ વખતે એકજ માતાથી સાથે જન્મેલા બે બાળકો.

મૃગના બચ્ચામાં જીવ રહી જવાથી કેવી રીતે પોતાને મૃગયોનિમાં^૧ અવતરવું પડયું હતું, એ બધાનું સ્મરણ^૨ આ ભવે^૩ પણ ભરતને રહ્યું હતું. તેથી સગાં સબંધીઓમાં વળી રખેને રાગબંધનથી^૪ બંધાઈ જઈ અને વળી જન્મ લેવો પડે એવા ભયથી ભરતજી બહીને ચાલતા હતા. આવા જ્ઞાનને લીધે આંખ છતાં જાણે પોતે દેખતા ન હોય, કાન છતાં સાંભળતા ન હોય, વાચા^૫ છતાં જાણે મુંગા હોય એવી જાંઠગી ભરતજી જાણી જોઈને ગુજારવા લાગ્યા. પુત્રપણાના સંબંધને લીધે તેમના પિતાએ તેમને જનોઈ ધારણ કરાવ્યું, અને સંધ્યા વગેરે બ્રાહ્મણનાં કર્મો શીખાવવા માંડ્યાં, પણ તેમાંનું કંઈ પણ ભરતજી શીખ્યા નહિ. પુત્રના આવા વર્તનથી નિરાશ થયેલા પિતા મરણ પામ્યા, અને ભરતની માતા પોતાની મોટી શોકયને પુત્ર ભળાવી પતિની પાછળ સતી થઈ. માતાપિતાના મરણ પછી સાવકા ભાઈઓએ ભરતને ભણાવવા ગણાવવાની વાત પડતી મુકી. ભરત તો બ્રહ્મજ્ઞાનમાં^૬ લીન^૭ થઈ ગયેલા હતા, એટલે તેમને કર્મકાંડની^૮ હવે કાંઈ જરૂર રહી નહોતી; પણ તેમના ભાઈઓ કર્મકાંડને ચાહનારા હતા. તેઓ ભરતની સ્થિતિ સમજી શકતા નહોતા. તેઓ તેને ‘જડભરત’ કહી બોલાવતા, અને પામર પશુ તુલ્ય લેખતા. અજ્ઞાની માણસો તેને જડ, બહેરો, થેલો એવાં અનેક નામો આપી બોલાવતા, ત્યારે ભરત પણ તેમને તેવાંજ નામોથી બોલાવતા. કોઈ પણ કામ તેમને પોતાની ઇચ્છાથી કરવાનું

૧. હરણુતો અવતાર. ૨. યાદી. ૩. જન્મમાં. ૪. પ્રીતિથી ક્રોધમાં જીવ વળગી રહેવો. ૫. વાણી. ૬. ઇશ્વર સંબંધી જ્ઞાનમાં. ૭. મચી રહેલા. ૮. ધાર્મિક ક્રિયાઓ.

રહ્યુંજ નહોતું, પણ પારકાની ઇચ્છાથી તે કામ કરતા. થોડું ઘણું, સારું નરસું, સ્વાદિષ્ટ કે ખરાબ, જેવું ખાવાનું કોઈ આપે તે પ્રાણુના નીલાવ માટે ખાઈ લે, કારણ કે શરીર કે ઇંદ્રિયોને પોષીને વધારવાની કે સુખ આપવાની તો તેમને ઇચ્છા રહી જ નહોતી. ટાઢ, તડકો કે વરસાદ, માન, અપમાન, એ કશાથી તેમને લેશ પણ સુખ કે દુઃખ કંઈ પણ થતું નહોતું. આવી રીતે ભરતજી જીંદગી પૂરી કરતા હતા. કોઈ કાંઈ કામ બતાવે તે કરે ને ખાવાનું આપે તે ખાઈ અહ્મજાનમાં મસ્ત^૧ રહે. એક વખત તેમના ભાઈઓએ પોતાના ખેતરોનું રખોયું કરવા ભરતને મોકલ્યા હતા. ત્યાં તેઓ બળેલું, ખરાબ થઈ ગયેલું, એવું, અન્ન ભરતને ખાવા મોકલી આપતા એટલે ભરતજી હવે વગડામાં જ રહેવા લાગ્યા. એક વખત એવું બન્યું કે સુગણુ નામનો ચોરનો રાજા હતો, તેણે દેવીને ચડાવવા માટે એક માણસને બાંધી રાખેલો તે લાગ બેઠો વગડામાં નાશી ગયો. એ માણસને પકડી લાવવા રાજાએ પોતાનાં માણસોને તેની પછવાડે દોડાવ્યાં. તેની શોધમાં ફરતાં ફરતાં રાજાનાં માણસો જ્યાં જડભરત રહેતા હતા ત્યાં તેમના ભાઈઓના ખેતર તરફ નીકળી આવ્યાં. વખત મધ્યરાત્રિનો હતો, અને જડભરત અમલસ્ત^૨ જેવા અહ્મજાનમાં ઝુલતા હતા, તેમને નાશી છૂટેલો માણસ જાણી રાજાના ચાકરોએ બાંધ્યા અને પોતાના ઘણી પાસે લઈ ગયા. અહિં ભરતજીને ન્હવડાવી ધોવરાવી સારાં સારાં વસ્ત્રાભૂષણ પહેરાવ્યાં. પછી દેવી પાસે લઈ ગયા, અને ચોરના રાજાએ તીક્ષ્ણ ધારવાળી એક તલવાર હાથમાં લીધી. દેવીને ભોગ આપવા ભરતજીનો શિરચ્છેદ^૩ કરવા સાડુ જેવો રાજા તલવાર ઉગામે છે, તેવાં જ મહાદેવી કૌપયમાન થઈ ભય-

૧. આનંદની લહેરમાં ઝુલતા. ૨. હજીજી, શરીરે ધીંગા. ૩. માથું કાપવું.

કર રૂપે પ્રકટ થયાં, અને એક ત્રાડ પાડી પૃથ્વીનું પડ ગળાવી મૂક્યું, ધરતી કંપવા લાગી, અને રાજ તથા તેના સોબતીઓ ભલભીત^૧ થઈ જઈથરથર કંપવા લાગ્યા. પછી દેવીએ રાજના હાથમાંથી તલવાર ખૂંચી લઈ તેને ને તેનાં માણસોને સૌને ઠાર કર્યાં. (ભા૦ સ્ક૦ ૫. અ૦ ૬.)

સાર

દુનિયાદારીની ખટપટમાં^૨ આજું નહિ સમજનાર અને પોતાને સીધે માર્ગે ચાલ્યાં જનારાં મનુષ્યોને લોકો આજે પણ જડભરતની ઉપમા આપે છે. પરંતુ જેને દુનિયા ઉપર કે દુનિયાના વહેવાર ઉપર મમતા^૩ માયા^૪ નથી, તેને લોકો ગમે તેવો કહી બોલાવે તેથી શું થયું? જેનાપર ઇશ્વરની કૃપા છે, તે પછી એકલો હોય, નિર્બળ હોય કે ગમે તેવી ખરાબ સ્થિતિમાં હોય તોપણ તેનું રક્ષણ ઇશ્વર કરે છે જ. જડ-ભરતજીને કાપી નાંખવાની દુષ્ટ બુદ્ધિથી ચોરના રાજાએ આણી મંગાવેલ, તથાપિ જેના હૃદયમાં ઇશ્વરનું રટણ^૫ રમ્યાં કરતું હતું તેવા ભરતજીની મદદે દેવી પોતે હાજર થયાં, અને બુરૂં કરનારનું આખરે બુરૂં જ થયું.

વાર્તા ૧૪

રાવણે ઉપાડેલો કૈલાસ.

એક વખત રાવણે તપ કરવા માંડ્યું, અને પોતાના શરીરના અવયવો કાપી કાપીને હોમમાં નાંખવા માંડ્યાં છેવટે તેણે માથું પણ હોમમાં હોમાવ્યું, ત્યારે શ્રી શંકરની કૃપાથી જેમ જેમ તે પોતાનું માથું હોમતો ગયો, તેમ તેમ તેને નવું માથું થતું ગયું, એમ દશ વખત

૧. ભયથી ખીંધેલા. ૨. જંગલ. ૩. પ્રીતિ, ૪. મોહ. ૫. સ્મરણ.

રાવણે માથું હોમ્યું તે દશ વખત શ્રી શંકરે તેને નવું માથું આપ્યું એથી તે દશ માથાંવાળો થયો. છેવટે મહાદેવજીએ ખુશી થઈને રાવણને વરદાન^૧ માગવા કહ્યું, ત્યારે તેણે ‘મને અતિ બળ આપો’ એમ માગણી કરી, અને શ્રી શંકરે ‘અસ્તુ’ કહી ઘણું બળ આપ્યું. આ વાતની ખબર નારદ મુનિને^૨ પડી. તેમણે વિચાર્યું^૩ કે રાવણ જેવા રાક્ષસને અતિ બળ મળ્યું છે, તેથી તે દેવોને દુઃખ દેવામાં પોતાના બળનો દુરુપયોગ^૪ કરશે માટે કોઈ પ્રકારે શ્રી શંકરનો તેને શાપ^૫ થાય એવી યુક્તિ કરું. તેથી એક વાર રાવણ ચાલ્યો જતો હતો તેવામાં રસ્તે આડા આવી નારદ મુનિ ઉભા, અને રાવણને ખબર અંતર પૂછવા લાગ્યા. વાત વાતમાં રાવણે જણાવ્યું કે: ‘શ્રી શંકરે મહેરબાની કરી મને અતિ બળ આપ્યું છે.’ ત્યારે નારદજી બોલ્યા કે ‘વળી શંકરનો તે વિશ્વાસ હોય ! તમે જાણો છો કે સમુદ્ર^૬ વલોવતાં તેમાંથી ચૈાદ રત્ન નીકળ્યાં તેમાં જેર પણ એક રત્ન હતું. એ જેર શ્રી શંકરે પીધું છે, તેથી તેમના બોલવાનો તોલ^૭ નહિ, માટે તેમણે આપેલું વરદાન ખરું છે કે ખોટું તેનું પારખું જેવું હોય તો શંકરનો કૈલાસ પર્વત ઉપાડી જૂઓ. જે ઉપડે તો જાણવું કે શંકરનું વરદાન સાચું, નહિ તો શંકરના તડાકા^૮ સમજવા.’ નારદનાં આ વચન સાંભળી રાવણના મનમાં વસવસો^૯ પેદા થયો. તેણે કૈલાસનો રસ્તો પકડ્યો, અને ત્યાં જઈ તેને ઉપાડ્યો. કૈલાસ શંકરનું સ્થાન^{૧૦} હોવાથી

૧. મરજી પ્રમાણે વચન માંગવું તે. ૨. ઋષિ. ૩. ખરાબ ઉપયોગ. ૪. ખૂંડ થાય એવું વચન કહેવું તે. ૫. ક્ષીર સાગર નામે સમુદ્ર દેવતા અને રાક્ષસોંએ વલોવી તેમાંથી ચૈાદ રત્ન કાઢ્યાં હતાં. ૬. વજન. ૭. ખોટું ખડાઈનાં શબ્દો. ૮. ઢ્યુપડ્યુપડ્યું, અવડવ, થંકા, સાચું હશે કે ખોટું એ વિષે સંદેહ. ૯. રહેવાનું કેકાણું.

પૂરેપૂરો ઉપાડી શકાયો તો નહિ, પણ જરા ડગ્યો ખરો. આથી અનુ-
પકારી રાવણને ગર્વ^૨ થયો કે કૈલાસ ઉપાડું તો હું જ ઉપાડું. એમ
વિચારી પર્વતને ડોલાવવા લાગ્યો. શ્રી શંકરના જાણવામાં આવ્યું કે
આ પર્વત ડોલાવનાર તો રાવણ છે. અને પોતાના બળનો એને ગર્વ
થયો છે. તેથી ક્રોધાયમાન^૩ થઈ શાપ આપ્યો કે: 'તારા બળનો ગર્વ
ઉતારનાર હવે થોડા વખતમાં પેદા થશે.' રાવણ પર્વતને ઠેકાણે મૂકી
પોતાના રાજ્ય તરફ પછી વિદાય^૪ થયો. (૨૦ બાં ૦ કાં ૦ અં ૫.)

સાર

‘ગર્વ તો રાજ રાવણનો પણ છાન્યો^૫ નથી’ એ કહેવત મશ-
હૂર^૬ છે કૈલાસ જેવા પર્વતને ડગાવી શક્યો, એથી તો બળની અવધિ^૭!
‘પર્વત ડગે તો સત્યવાદીનું^૮ સત્ય અને સતીનું શીલ^૯ ડગે,’ મતલબ કે
પર્વત કદી ડગે નહિ, તેમ સત્યવાદીનું સત્ય ને સતીનું શીલ પણ કદી ડગે
જ નહિ; એટલે જે વાત શક્ય^{૧૦} નથી, તે કરવાને પણ રાવણમાં સામ-
ર્થ્ય^{૧૧} હતું, તથાપિ અહંકારનું^{૧૨} બૂઝું ફળ રાવણે આપ્યું, અને તેના
અતિબળ છતાં શ્રી રામચંદ્રજીને હાથે તેનું મૃત્યુ થયું. વળી આ વાત
બતાવી આપે છે કે શંકરે રાવણને અતિબળ આપ્યું તો તેમના જ
સ્થાનને તેણે ડોલાવવાનો વિચાર કર્યો, એ શંકરના ઉપકાર ઉપર રાવણે
અપકાર કરવાનો મોટો અપરાધ કર્યો. રૂપ, પૈસા, જીવાની, વિદ્યા અને
એવાં અનેક આ ભૂષણો^{૧૩} ગર્વને લીધે કાંટારૂપ થઈ પડે છે, અને જે
માણસો તેનો ગર્વ કરે છે. તેના જ શરીરને તે વિંધે છે.

૧. પોતાનું ભલું કરનારનું બુંદું ચાહનાર કે કરનાર, ૨. અભિમાન,
અહંકાર, મદ. ૩. ગુસ્સો. ૪. રવાના, ચાલતો ૫. નબ્યો, ટક્યો, રહેા.
૬. જાણીતી. ૭. હદ. ૮. સાચું બોલનાર. ૯. શિયળ, સત. ૧૦. બની
શકે એવી. ૧૧. બળ. ૧૨. બૂઝણાં.

વાર્તા ૧૫

શ્રવણુ ને તેનાં આંધળાં માબાપ

અયોધ્યામાં સૂર્યવંશી રાજા દશરથ નામે હતો. એ રાજા રૈયતને પાળનાર અને ધર્મી હતો. એક રાત્રે તેને સ્વપ્ન^૧ આંચું કે જાણે ત્રણ બ્રાહ્મણોની તેણે હત્યા^૨ કરી. સવારમાં ઉઠીને સ્વપ્નાની વાત પોતાના કુલગુરુ^૩ વસિષ્ઠને કહી, અને આવું પાપી સ્વપ્ન પોતાને આંચું તે માટે અકસોસ^૪ કરવા લાગ્યો. ગુરુએ કહ્યું ‘તમે પુન્યદાન કરજો એટલે સ્વપ્નામાં કરેલી બ્રહ્મહત્યાનું^૫ પાપ ધોવાઈ જશે!’ કેટલેક દિવસે રાજા આ વાત ભૂલી ગયો. પછી એક દિવસ રાજા દશરથ હરણુનો શિકાર કરવા વનમાં ગયો. વગડામાં આમતેમ બહુએ ભટકયો, પણ દૈવયોગે કોઈ હરણુ નજરે પડ્યું નહિ. આખરે સાંજ પડી એટલે થાક્યો પાક્યો એક સરોવરને કાંઠે આવી પહોંચ્યો. સાંજનો સમય છે એટલે કોઈ હરણુ પાણી પીવા આવશે એમ ધારી રાજા એક ઝાડ ઉપર બેઠો. એવું બન્યું કે શ્રવણુ નામનો એક બ્રાહ્મણ પોતાનાં આંધળાં માબાપને કાવડમાં^૬ બેસાડી, ખભે કાવડ લઈ, તેમને જત્રા કરાવવા ફરતો હતો તે તેનાં તરસ્યા માતાપિતાને પાણી પાવા સાડ આ સરોવરે આવી ચઢ્યો. સરોવરની પાળે કાવડ ઉતારી, તેમાં બેઠલાં માબાપને ત્યાં મૂકી શ્રવણુ પાણીને આરે આવ્યો અને પાણી ભરવા સાડ જેવું કમંડલું^૭ પાણીમાં બોળે છે, તેવાં જ પાણીનાં

૧ મારી નાખવું તે. ૨ કુટુંબનાં ગોર. ૩ દીલગીરી, પશ્ચાતાપ. ૪ બ્રાહ્મણને મારવાનું મહા પાપ. ૫ જાડી લાકડીને બંને છેડે જાખડીઓ ભટકાવી ખભે ભરે બિશ્નુકો અને યાત્રાળુઓ અગાઉ તેમાં સરસામાન મૂકવા વાપરતા. હાલ પણ કેટલાક બિશ્નુકો કોઈ કોઈ સ્થળે વાપરતા નજરે પડે છે. ૬ બાવાઓ અને બાપ બોધા તેમાં બિશ્નુ લે છે અને પાણી પીવાને સાડ સાથે ફેરવે છે. એ તુંબડાનું ઘણું ભાગે બનાવવામાં આવે છે, લાકડાંનું પણ બનાવે છે.

બડબડીઆં થવા માંડ્યાં. તેનો સ્વર રાજાને કાને આવતાં મૃગના પાણી પીવાનો આ અવાજ છે એમ રાજાએ દ્વરથી અનુમાન કયું અને શ્રવણને દ્વરથી મૃગ જાણી તીર માયું, જે તેના શરીરમાં લાગલું જ પેહું. ધાની વેદનાથી ‘હે! ભગવાન !’ કરતો શ્રવણ જમીનપર ઢળી પડ્યો. મનુષ્યનો અવાજ સાંભળી રાજા ચમક્યો, ને નીચે ઉતરી પાણીને આરે આવી જ્યારે તે પોતાની ભૂલનો ભોગ થઈ પડેલ એક મનુષ્ય દીકું. રાજાએ પૂછ્યું: ‘ભાઈ, તમે કોણ છો? અજાણપણથી હું તમારા અપરાધમાં આવ્યો છું. તેની ક્ષમા કરજો.’ શ્રવણે ઉત્તર વાળ્યો: ‘હું બ્રાહ્મણ છું. પણ બીજી બધી વાત પડતી મૂઝી આ પાણીનું કમંડલું પડ્યું છે તે લઈ પાળ ઉપર પેલાં મારાં વૃદ્ધ ને આંધળાં માતાપિતા બેઠાં છે ત્યાં જઈ તેમને પાણી પાઓ. તે બિચારાં ક્યારનાંએ તરસ્યાં થયાં છે, અને પાણી પાવામાં આ અણધારી ઢીલ થઈ પડી તેથી તેઓ પાણી વગર ટળવળતાં હશે. મહેરબાની કરી જલદી જાઓ.’ રાજા દશરથે શ્રવણને મરવાની તૈયારીમાં તરફડીઆં મારતો જોઈ કહ્યું, ‘હે બ્રાહ્મણ ! મારા અપરાધનો મને પારાવાર^૧ પરતાવો થાય છે, જે તમારા જેવા માળાપની સેવામાં સર્વદા^૨ તત્પર^૩ રહેનારની હત્યા મારે હાથે થઈ; પણ તમને ખાત્રી આપું છું કે તમારાં માતાપિતાની તમારી પેઠે જ હું સેવા ઉઠાવીશ, માટે તમે તમારો જીવ હવે તેમનામાં રાખશો નહિ.’ એ પ્રમાણે કહી રાજા ઘરડાં ને અશક્ત^૪ ડોસાડોશી પાસે ગયો, ને પોતાના અવાજ ઉપરથી પાણી પાનાર પોતાનો પુત્ર શ્રવણ નથી પણ એક અજાણ્યો માણસ છે એમ તેઓ ન જાણે માટે કાંઈ પણ બોલ્યા ચાલ્યા વગર પાણીનું કમંડલું તમના હાથમાં આપવા માંડ્યું. પુત્રને ચુપ જોઈ તેઓ

૧. હૃદયથી વધારે, બહોળ. ૨. હમેશાં. ૩. તૈયાર. ૪. શક્તિ વગરનાં.

બોલ્યાં: ‘આપુ શ્રવણ, તું કેમ બોલતો નથી ? તને અમારા ઉપર કાંઈ રીસ ચડી છે ?’ આ વચનો સાંભળી, રાજા ગદગદ કંઠે બોલ્યો: ‘હું માતાપિતા ! હું પાસેના અયોધ્યા નગરનો રાજા છું. અજાણપણે મારાથી તમારા પ્રિય^૧ પુત્ર શ્રાવણની હત્યા થઈ ગઈ છે. તેના કહેવાથી હું તમને પાણી પાવા આવ્યો છું, તે કૃપા કરી પીઓ પછી હું આપને મારા નગરમાં તેડી જાઉં. ત્યાં તમારા શ્રવણની પેઠે તમારી સેવા ચાકરી હું ઉઠાવીશ. તમે દુઃખ ન ધરશો.’ આ માઠા સમાચાર સાંભળતાં વેંત જ બંને વૃદ્ધોએ રડારોળ કરી મૂકી ને ઉઠો નિસાસો મૂકી બોલ્યાં: ‘હું રાજા ! અમારો શ્રવણ—અમારી આંધળાની આંખ—ગયો તો પછી હવે અમારે જીવીને શું કરવું છે ? પણ અમારી આંતરડા એટલી કઠણ^૨ છે કે અમારા શાપથી તું પણ પુત્ર ! પુત્ર ! કરતો કરતો પુત્રના વિયોગે^૩ અમારી માફક જ મૃત્યુ^૪ પામીશ. એમ કહી તત્કાળ^૫ બંને નિર્જીવ^૬ થઈ જમીન પર પડ્યાં. (૨૦ બાં ૦ કાં ૦ અં ૦ ૬.)

સાર

જગતમાં માળાપની સેવાનું ફળ મોટું કહ્યું છે. ઈશ્વર પોતાની ભક્તિ કરતાં માળાપની ભક્તિ કરવાથી આપણા પર વધારે રાજી રહે છે. માળાપ કહે તેમ કરવું ને તેમની ઈચ્છા પુરી પાડવા આપણાથી બંને તેટલું કરવું એ સૌ કોઈનો ધર્મ છે. માળાપની સેવામાં મચી^૭ રહેલા શ્રવણને તીરની વેદનાનું લાન પણ ન રહ્યું, ને તરસ્યાં માળાપને ઉતાવળથી પાણી પાવાની તજવીજમાં તેનો જીવ પરોવાયો ! ધન્ય છે એવા સુપુત્રને^૮ ! તેમ જ વગર વિચારે^૯ કામ કરવાથી દશરથ રાજાને કેવી સજા સહન કરવી પડી તે પણ જોવા જેવું છે.

૧. વહાલો. ૨. દુઃખી થાય છે. ૩. વિષ્ણુએ અથવા છેટે રહી. ૪. મોત. ૫. તેજ વખતે. ૬. જીવ વગરનાં, મુડાં. ૭. મંડી. ૮. સારા પુત્રો. ૯.

વાર્તા ૧૬

કચ અને ગુરુપુત્રી^૧

બૃહસ્પતિનો પુત્ર કચ મૃતસંજીવની^૨ વિદ્યા શીખવાને શુક્રાચાર્ય^૩ પાસે રહ્યો. અહિં ગુરુની સેવાભક્તિ કરી કચ તેમને બહુ પ્રસન્ન રાખતો. ગુરુને દેવયાની નામે પુત્રી હતી તે પણ કચ ઉપર માયા રાખતી. ગુરુની ગાયેને ચારવા માટે કચ એક વખત વનમાં લઈ ગયો. અહિં રાક્ષસો રહેતા હતા. તેમને અને દેવોને પરસ્પર^૪ વિરોધ^૫ હતો. તેથી રાક્ષસોએ વિચાર કર્યો કે જો આપણે કચને મારી નાંખીએ તો તે મૃતસંજીવની વિદ્યા શીખી કે શીખવી શકે નહિ; કારણ કે તેઓ ધારતા હતા કે જો કચ એ વિદ્યા શીખશે તો દેવો સાથે લડવામાં આપણે ફાવીશું નહિ. આ ધારણાથી^૬ કચનો ધાત^૭ તેઓએ કરાવ્યો. હવે જ્યારે મોડી રાત સુધી કચ ગુરુને આશ્રમે^૮ આવ્યો નહિ, ત્યારે દેવયાનીએ પોતાના પિતાને વિનવ્યા^૯ કે: ‘પિતાજી કચ હજી આવ્યો નહિ, માટે તેનો શોધ^{૧૦} કરવા જાઓ.’ ગુરુએ સમાધિ^{૧૧} ચડાવીને જોયું તો કચને મરી ગયેલો દીઠો. તેને ઘેર આણી મૃતસંજીવની વિદ્યા વડે શુક્રાચાર્યે સંજીવન^{૧૨} કર્યો. કચ ફરી સંજીવન થયાની વાત જાણી રાક્ષસોને ફિક્કર થવા લાગી. તેઓએ બીજી તક^{૧૩} સાધી^{૧૪} કચના પ્રાણ^{૧૫} લીધા, અને શુક્રાચાર્યને જમવાનું આમંત્રણ^{૧૬} આપી, મધ^{૧૭} સાથે મેળવેલું કચનું માંસ ખવરાવી દીધું. તે દિવસે

૧. ગુરુની દીકરી. ૨. મૃત્યુલાને જીવતા કરવાની વિદ્યા. ૩. એક બીજા સાથે. ૪. વેર. ૫. હેતુ, ધરાદો. ૬. મૃત્યુ. ૭. રહેવાનું ઠેકાણું. ૮. વિનતિ કરી. ૯. તપાસ. ૧૦. ધ્યાન. ૧૧. જીવતો. ૧૨. લાગ. ૧૩. ગોતી. ૧૪. જીવ. ૧૫. નોતરું. ૧૬. મદિરા, દારૂ, કેશ ચડે એવો પીવાનો પદાર્થ.

પણ ક્યને લાંબો વખત ઘર બહાર રહેલો જોઈ દેવયાનીએ શુકાચાર્યને ક્યની તપાસ કરવા વિનંતિ કરી. ગુરુએ સમાધિ ચડાવી જોયું તો ક્યને પોતાના જ પેટમાં દીઠો. એટલે ગુરુ બોલ્યા: ‘પુત્રી, ક્ય તો મારા પેટમાં છે. એને હવે કેવી રીતે સજીવન કરવો? જો એને સજીવન કરવા જઈ છું તો માફ મૃત્યુ^૧ થાય છે. એટલે તેને જીવતો કરવાનો હવે કાંઈ ઇલાજ^૨ રહ્યો નથી.’ આ સાંભળી દેવયાની બોલી: ‘પિતાજી પ્રથમ^૩ આપ તેને પેટમાં ને પેટમાં મૃતસંજીવની વિદ્યા શીખવો ને પછી તે બહાર નીકળશે એટલે આપને સજીવન કરશે.’ ગુરુએ તેમ કયું. પછી પોતાનું પેટ ચીરી ક્યને બહાર કાઢ્યો, અને આ પ્રમાણે બહાર નીકળેલા ક્યે પોતાની વિદ્યાના બળે ગુરુને જીવતા કર્યા. કેટલોક વખત ગુરુ પાસે રહી વિદ્યા બરાબર^૪ સિદ્ધ કર્યા પછી ક્યે જવા માટે ગુરુની રજા લીધી. તેને જવાની તૈયારીમાં જોઈ દેવયાનીએ વિચાર કર્યો કે: ‘આવો વિદ્યાવંત^૫ અને નીતિમાન^૬ પુરુષ મારો પતિ^૭ થવાને યોગ્ય^૮ છે, માટે તેને જ યાચના^૯ કરું.’ એમ ધારી દેવયાની બોલી કે: ‘હૈ! ક્ય! તમે જાઓ છો, તો મારો પત્ની^{૧૦} તરીકે સ્વીકાર^{૧૧} કરી મને પણ સાથે લેતા જાઓ.’ આ વચન દેવયાનીના મુખમાંથી નીકળતાં ક્ય પ્રથમ તો સ્તબ્ધ^{૧૨} થઈ ગયો. પણ પછી કેટલીક વારે બોલ્યો: ‘માય^{૧૩} ભગિની,^{૧૪} તમે મારા ગુરુનાં પુત્રી છો, તે તમારો સ્વીકાર મારાથી કેમ થાય? નીતિશાસ્ત્રો કહે છે કે ગુરુ એ પિતા, ગુરુપત્ની એ માતા અને ગુરુનો પરિવાર એ ભાઈ બહેન છે, તો પછી નીતિ ઉપર પગ મૂકી તમને

૧. મોત. ૨. ઉપાય. ૩. પહેલવહેલા ૪. પાકી. ૫. વિદ્યાવાળો. ૬. નીતિવાળો. ૭. ધણી. ૮. લાયક. ૯. વિનંતિ. ૧૦. પોતાની સ્ત્રી. ૧૧. કબૂલ રાખી. ૧૨. સુપ. ૧૩. ઉંચા કુળની. ૧૪. બહેન.

વરવા^૧ કરતાં મૃત્યુવશ^૨ થવું હું વધારે પસંદ^૩ કરું છું.’ દેવયા-
નીએ બહુએ વિનવ્યો, પણ જ્યારે કય નીતિ વિરુદ્ધ^૪ પગલું નહિ
ભરવામાં દૃઢ^૫ રહેા, ત્યારે દેવયાનીએ નિરાશ થઈ તેને શ્રાપ દીધો.
કે: “જા, ત્યારે તારી શીખેલી મૃતસંજ્ઞની વિદ્યા તને ફળશે નહિ.’
નીતિને રાહે ચાલતાં અથાગ^૬ શ્રમે^૭ મેળવેલી વિદ્યા અફળ^૮ જવાનો
શાપ થયો જાણી કયે પણ સામે શાપ આપ્યો, ‘ત્યારે તમને કોઈ
પ્રાણીય વરશે નહિ.’ (ભા૦ ૨૬૦ ૯. અ૦ ૧૮.)

સાર

વાહ! કયની ઉત્તમ^૯ પ્રકારની^{૧૦} નીતિનાં જેટલાં વખાણ કરીએ
તેટલાં થોડાં છે! જે વિદ્યાનું ફળ મેળવવાને કય શુક્રાચાર્ય^{૧૧} પાસે રહેલો
હતો તે નિષ્ફળ^{૧૨} થવાનો શાપ મળ્યો, તોપણ નીતિથી ઉલટું^{૧૩} પગલું
તેણે ભર્યું નહિ. પોતાનાં ગુરુનાં પુત્ર, પુત્રીઓને ભાઈ બહેન લેખી^{૧૪}
તેમની સાથે તેવી મમતાથી વર્તવું એ શિષ્યનો ઉત્તમ ધર્મ છે.

વાર્તા ૧૭

દ્રોણની નવાઈ જેવી વિદ્યા

એક વખત ધૌરવો તથા પાંડવો વનમાં મૃગયા રમવા ગયા હતા.
રમતાં રમતાં બહુ થાકી ગયા, અને થાકને લીધે તથા તાપને લીધે બધા
તરશ્યા થયા. એટલે તે ઘોર અને વિકટ અરણ્યમાં^{૧૫} પાણીની શોધ
કરવા લાગ્યા; પણ પાણી ક્યાંઈ મળે નહિ. આખરે તેઓને એક ઘણા

૧. પરણવા. ૨. મરી જવું. ૩. ચાહું છું. ૪. ઉલટું. ૫. ફરે નહિ
એવો. ૬. ધણો. ૭. મહેનત. ૮. ફળ વગરની. ૯. સૌથી સાર, શ્રેષ્ઠ.
૧૦. જાતની. ૧૧. અફળ. ૧૨. ગણી. ૧૩. વનમાં.

વર્ષનો જુનો કુવો હાથ લાગ્યો. તેમાં પાણી હતું પણ એટલું તો ઉંડું ગયું હતું કે તેને કાંઠે ઉભાં રહી તેમાં પાણી છે કે નહિ તેની તપાસ કરવા જતાં જતાં કૌરવોના વડા ભાઈ દુર્યોધનની મોજડી^૧ તથા પાઘડી કુવામાં પડી ગયાં. આમ એકને બદલે બે આપદામાં^૨ સર્વ રાજકુમારો આવી પડ્યા. તેથી હવે શું કરવું તેનો કુવા કાંઠે બેઠા બેઠા વિચાર કરવા લાગ્યા. એવામાં ભારદ્વાજ ઋષિના પુત્ર દ્રોણ ત્યાં આવી પહોંચ્યા. તે દ્રોણને દ્રુપદ રાજ સાથે નાનપણની મિત્રાચારી હતી, પણ પાછળથી કોઈ કારણસર રાજ્યે દ્રોણને અપમાન આપી કાઢી મૂક્યા હતા. દ્રુપદ રાજ ઉપર વેર લેવાના વિચારથી દ્રોણ કોઈ રાજ્યનો આશ્રય શોધતા હતા. તેમની પાસે અમત્કારિક વિદ્યાઓનો ભંડાર હતો, તેથી કોઈ યોગ્ય પુરુષને તે વિદ્યાઓ શીખવી તેની પાસે વેર લેવડાવવાનો ખ્યાલ દ્રોણના મગજમાં હમેશાં ધૂમ્યાં કરતો હતો. રાજકુમારોની કાંતિ જોઈ તેના મનમાં વિચાર આવ્યો કે આ કોઈ પ્રતાપવંત પુરુષો છે, તેથી માફકામ તેમનાથી સરશે. આમ ધારી જ્યાં રાજકુમારો બેઠેલા હતા ત્યાં દ્રોણે પગ થોભાવ્યો અને તેમને પૂછ્યું: “તમે કોણ છો? ક્યાંના રહેવાસી છો?” અને આવા વિકટ અરણ્યમાં શાનો વિચાર કરવા બેઠા છો?” દ્રોણે પુછેલા પ્રશ્નોના ઉત્તરમાં રાજકુમારોએ પોતાની સર્વ હકીકત કહી સંભળાવી, એટલે દ્રોણે ઘાસનું તણખલું લઈ તેને મંત્રીને કુવામાં નાંખ્યું. જે વજ્ર^૩ જેવું થઈ જમીનનું પેટ ફેાડી પાતાળમાં પેડું. એથી જળનો ભેસબંધ પ્રવાહ કુવામાં ફુટવા લાગ્યો, અને ભેત-ભેતામાં કુવો પાણીથી ભરાઈ જઈ ઉભરાવા લાગ્યો. તે સાથે દુર્યોધનનો

૧. પગરખું, જોડો. ૨. પીડા, હરકત. ૩. એક હથીઆરનું નામ, વજ્ર નામનું હથીઆર સર્વ હથીયારોમાં કઠણમાં કઠણ તે ન ભાંગી શકે એવું ગણાય છે.

ફેટા તથા મોજડી આપો આપ બહાર નીકળી આવ્યાં; અને જળ પણ પુષ્કળ પ્રવાહમાં બહાર વહેવા માંડ્યું, જેથી સૌએ પોતાની તરસ છીપાવી. દ્રોણની વિદ્યાને અદ્ભુત ચમત્કાર જોઈ દુર્યોધનને એવો વિચાર આવ્યો કે દ્રોણ પાસેથી નવાઈ જેવી કળાઓ શીખી લઈ તેના બળવડે પોતાના કાકાના દીકરા પાંડવોને હરાવવા અને હસ્તિનાગુરના રાજ્યમાં અર્ધ ભાગ આપવો નહિ. આવા વિચારથી દુર્યોધન દ્રોણને પોતાના મેહેલ તરફ લઈ ગયો. (મહા ભા. આ. ૫૦ અ. ૧૫.)

સાર

અસલના આર્યોમાં સંસ્કાર પામેલી કેવી કેવી કળાઓ હતી તેનો દાખલો બતાવવાનો આ વાતનો હેતુ છે. કેટલીક કળાઓ જે પૂર્વના આર્યો ધરાવતા હતા અને વિદ્યાહુન્નરના હાલના જમાનામાં જે હજી સુધી હાથ લાગેલી નથી તે તરફ અશ્રદ્ધાવાન માણસો શકની નજરથી જુએ છે, અને વખતે તેમને ગપાટા ગણવાને પણ ચૂકતા નથી. એવા એવા માણસોએ ઘટો શ્રમ લઈ બંને બાજુ તપાસવાની તક હાથ ધર્યા વગર આવી રીતે માનવું તે ન્યાય કર્યો ન ગણાય પણ પક્ષપાતિ અભિપ્રાય બાંધ્યો ગણાય.

વાર્તા ૧૮

શંતનુ અને દેવાપિ

અસલના વખતમાં પ્રતીપ નામે રાજાને દેવાપિ, શંતનુ અને બલ્હીક નામના ત્રણ કુંવર હતા, તેમાં સૌથી મોટો દેવાપિ પોતાના પિતાના મરણ પછી ગાદીએ ન બેસતાં, રાજ છોડી વનમાં તપ કરવા ચાલ્યો ગયો, અને બાપની ગાદીએ શંતનુ બેઠો. પૂર્વ જન્મના પુણ્યને

લીધે તેનામાં શાંતિનો ગુણ પ્રૌઢ હતો, તેથી કોઈ વૃદ્ધને તેનો સ્પર્શ^૧ થતો તો તે જીવાન થતો, દરદીને સ્પર્શ થતાં તેનું દર્દ ટળી જતું અને કોઈ દીન કે દુઃખીને અડકતો તો તેને મનની શાંતિ મળતી. તેના આ ગુણને લીધે તેનું નામ શંતનુ પાડવામાં આવ્યું હતું. એક વખત તેના રાજ્યમાં બાર વર્ષ સુધી વરસાદ ન થયો, અને ઉપરા ઉપરી દુકાળ પડવાથી તેની રૈયત મહા દુઃખ પામવા લાગી. પોતાની રૈયતમાં હમેશાં શાંતિ ને સમાધાની જોવાને ઉત્સુક^૨ રાજા શંતનુ પ્રજાનું દુઃખ સહન કરી શક્યા નહિ, તેથી વિદ્વાન બ્રાહ્મણોને તેડાવી લાંબા કાળની અનાવૃષ્ટિનું^૩ કારણ પૂછ્યું. બ્રાહ્મણોએ શાસ્ત્રો તપાસી જવાબ આપ્યો કે: ‘હે રાજા! તમે જે કે પ્રજાપાળક રાજા છો, તો પણ આ રાજ્ય આપના મોટા ભાઈ દેવાપિનું છે. આપના પિતા પછી ગાદીપર બેસવાનો તેમનો હક છે, છતાં આપ ગાદી ભોગવો છો એનો દોષ આપને લાગ્યો છે. અને આપને લીધે આપની પ્રજા અમે સૌ દુકાળની પીડામાં આવી પડ્યા છીએ, મોટે આપ આપના મોટા ભાઈને ગાદી પાછી સોંપો તો હમણાં વૃષ્ટિ^૪ થાય.’ બ્રાહ્મણોનો આ જવાબ સાંભળી રૈયતને સુખે સુખી થતા અને રૈયતને દુઃખે દુઃખી થતા એવા શંતનુ રાજા પોતાના મોટા ભાઈ દેવાપિ જ્યાં વનમાં તપ આદરી બેઠા હતા ત્યાં જવા તૈયાર થયા. પણ આ વાત તેના પ્રધાનને ગમી નહિ. તેથી તેણે અગાઉથી બ્રાહ્મણોને મોકલી દેવાપને એવો ઉલટો બોધ કરાવ્યો કે જેથી દેવાપિ વેદધર્મથી વિમુખ^૫ બની ગયો. હવે જ્યારે શંતનુએ મોટાભાઈ પાસે આવી રાજ્યાસન સ્વીકારવા પ્રાર્થના કરી ત્યારે તે તેણે માન્યું નહિ, અને

૧. અડકતો. ૨. ઇચ્છાતુર, હોંશીલો. ૩. વરસાદ ન વરસવો તે. ૪. વરસાદ. ૫. ઉલટો, વિરુદ્ધ.

ઉલટી વેદની નિંદા કરવા લાગ્યો. દેવાપિએ કરેલી વેદનિંદાને લીધે જ દેવાપિ રાજ્ય ચલાવવા પોતાની મેળે પોતાના મુખે અયોગ્ય ઠર્યો, એથી કરીને શાંતનુને જે દોષ લાગ્યો હતો તે નિવારણ^૧ થઈ ગયો, અને જ્યારે શાંતનુ પોતાની રાજધાનીમાં પાછો આવ્યો, ત્યારે પુષ્કળ વરસાદ થયો અને સૌ સુખી થયા. (ભા૦ સ્કં૦ ૯. અ૦ ૨૨.)

સાર

શાંતનુ રાજમાં નામ પ્રમાણે ગુણુ હતા. રૈયતને અને પોતાની આસપાસના સર્વ લોકોને તેણે શાંતિ આપી. દુઃખથી પીડાતી પ્રજાના કલ્યાણ અર્થે રાજ્યત્યાગ કરવાને પણ તે તૈયાર થયો એવો તેને પ્રજા-પર પ્રેમ હતો. તથાપિ જેને પોતાની ફરજ બજાવવામાં સારો ભાવ હોય છે તેના ઉપર ઈશ્વર પ્રસન્ન રહે છે કે તે મુજબ તનું રાજ્ય રહ્યું ને લોક પણ સુખી થયા.

વાર્તા ૧૯

પતિવ્રતનો મહિમા^૧ જાણુવા આવેલ દેવો

એક વખત સૂર્ય, ઇંદ્ર^૨ અને અગ્નિને વિચાર થયો કે બ્રાહ્મણને અગ્નિ ને સૂર્ય વહાલા છે, ગૃહસ્થને ને રાજાને પરોણા એટલે મેમાન વહાલો છે, અને સ્ત્રીને તેનો પતિ વહાલો છે. એ પ્રમાણે સૌ સૌના વહાલાને ખુશી રાખે તેના પર શ્રી વિષ્ણુ ને શકર પ્રસન્ન થાય છે. તેથી આ લોકમાં તેની મનકામના^૩ પૂરી થાય છે ને પરલોકમાં^૪ તેમને સુખ મળે છે. જેનામાં જ ગુણુ વાસ કરી રહેલો હોય તે જ તેની ખરી

૧. મટી જવું, દૂર થવું, ટળવું. ૨. પ્રતાપ, ભાવ. ૩. દેવેનો રાજા. ૪. મનની ઇચ્છા. ૫. મૂઆ પક્ષી.

કિંમત પીછાણે,^૧ માટે પતિવ્રતનો મહિમા પણ પતિવ્રતા સ્ત્રી હોય તે જ જાણતી હોવી જોઈએ, એમ વિચાર કરી કોઈ પતિવ્રતા સ્ત્રીને પતિ-વ્રતનો શું ગુણ છે તે પૂછવાના વિચારથી ત્રણે દેવો ગુરુ વસિષ્ઠની સાધ્વી સ્ત્રી અરુન્ધતી પાસે જવા નીકળ્યા. સતી અરુન્ધતી આ વખતે ઘડો માથે લઈ પાણી ભરવા જતાં હતાં. તે રસ્તામાં તેમને સામાં મળ્યાં, એટલે દેવો ઉભા રહ્યા. સતીએ દેવોને ઓળખ્યા, તેથી ત્રણ પ્રદક્ષિણા કરી વિનયપૂર્વક^૨ તેમને પગે લાગ્યાં અને કહ્યું કે ‘આપને શું પૂછવું છે તે કૃપા કરી કહો.’ દેવોએ કહ્યું; ‘અમારે તમને કાંઈક પૂછવું છે તેનો જવાબ આપો.’ સતી બોલ્યાં કે: ‘હમણા તો હું પાણી ભરવા જઈ છું, તે થોડીવારમાં પાછી આવીશ, માટે તમે આશ્રમે જઈને બેસો.’ દેવોએ પ્રત્યુત્તર^૩ વાળ્યો: ‘અમે તમારો ઘડો ભરી આપીએ, માટે પાછાં પધારો ને અમને જવાબ આપો એટલે અમે અમારે સ્થળે જઈએ.’ અરુન્ધતીએ તે વાત કબૂલ રાખી. એટલે ઈંદ્ર બોલ્યા: ‘જન્મથી જ જો મને બ્રાહ્મણોનો ભય ન હોય તો તપ અને બ્રહ્મચર્યથી^૪ ભલે મને બ્રાહ્મણો બ્રહ્મ^૫ કરે. આ જો હું સત્ય બોલતો હોઉં તો ઘડામાં ચોથા ભાગનું પાણી ભરાયો.’ એટલે ઘડો ચોથા ભાગનો ભરાયો. એટલે અગ્નિ દેવ બોલ્યા: ‘જેવો હું હોમ, હવન, યજ્ઞાદિથી તૃપ્ત^૬ થાઉં છું તેવો હું બ્રાહ્મણોને તૃપ્ત કરવાથી સંતુષ્ટ^૭ થાઉં છું. આ વાત જો સાચી હોય તો ઘડામાં બીજા ચોથા ભાગનું પાણી ભરાયો.’ એટલે ઘડો અરધો ભરાઈ ગયો. પછી સૂર્યનારાયણ બોલ્યા કે: ‘જો બ્રાહ્મણોએ મને સવારમાં

૧. જાણે છે. ૨. વિવેક સહિત. ૩. જવાબ. ૪. કુવારી સ્થિતિ. ૫. ખરાબ. ૬. ખુશી. ૭. ખુશી.

પાણી અંજળી^૧ આપી ન હોત તો અસુરો^૨ મને મારી નાંખત. આ વાત જો હું સાચી કહેતો હોઉં તો ઘડામાં ત્રીજા ચોથા ભાગનું પાણી ભરાયો.' એટલે ઘડો પોણો ભરાયો. પછી સતી અરુન્ધતી બોલ્યાં કે સ્ત્રીઓને જ્યાં સૂધી એકાંત અને ભાષણ^૩ કરવાનું મળતું નથી ત્યાં સુધી તેમાં સતીપણું રહે છે, માટે કુળવાન સ્ત્રીઓએ પોતાના શીલનું રક્ષણ કરવું. અવાત જો હું સાચી કહેતી હોઉં તો ઘડાનો બાકી રહેલો ચોથો ભાગ ભરાઈ જાયો.' એટલે ઘડો સંપૂર્ણ ભરાઈ ગયો. તે જોઈ દેવો બોલ્યા કે 'જે પ્રશ્ન માટે અમે આવ્યા હતા, તેનો ઉત્તર અમને મળી ગયો, માટે હે! સતી! હવે અમે અમારે ઠેકાણે જઈશું.' એમ કહી દેવો 'અદૃશ્ય' થઈ ગયા. (શિં પુ૦ ધ૦ સં૦ અ૦ ૪૪)

સાર

પતિવ્રતા સ્ત્રીનો આ દુનિયામાં જશ વધે^૪ છે એટલુંજ નહિ પણ તેનું વચન દેવોના વચનના જેવું પ્રબળ^૫ થાય છે. પતિવ્રત ધર્મનો મહિમા દેવની શક્તિ જેટલો ઉપરની વાતથી આપણે જોઈ શકીએ છીએ, પરંતુ તે એટલો જ નથી. સતીઓના શાપથી દેવો પણ બળી ભસ્મ^૬ થઈ જાય છે એવા દાખલાઓની શાસ્ત્રો શાખ^૭ પુરે છે. સતી તે ખરેખર મહાદેવી^૮ શક્તિ છે.

વાર્તા ૨૦

દુર્યોધનને દુર્વાસા ઋષિએ આપેલો શાપ

કૌરવોએ પાંડવોને ભુગટું રમાડી હરાવ્યા એટલે શરત^{૧૦} પ્રમાણે પાંડવો વનમાં આવી રહ્યા. તેમની સાથે તેમની સ્ત્રી સતી દ્રૌપદી પણ

૧. હાથની હથેળીમાં પાણી લઈ ઉડાડવું તે. ૨. રાક્ષસો. ૩. બોલવું. ૪. દેખાતા બંધ થઈ ગયા. ૫. બળવાન. ૬. રાખ. ૭. પુરાવો. ૮. જનાથી સ્વર્ગ. મૃત્યુ ને પાતાળ એ ત્રણ લોકપેદા થયા તે શક્તિ, આદ્યશક્તિ. ૧૦. હોડ.

હતાં. એક સમય મહામુનિ નારદજી ત્યાં આવી ચઢ્યા. પાંડવોએ તેમનો સારી રીતે આદરસત્કાર^૧ કર્યો અને સતી દ્રૌપદી પણ સવિનય^૨ ઋષિજીને પગે લાગ્યાં. નારદજીએ પ્રસન્ન થઈ સતી દ્રૌપદીને માગે તે વચન આપવા કહ્યું, ત્યારે સતી બોલ્યાં કે: ‘મહારાજ, આ ઘોર અટવીમાં^૩ અમારે રખડવાનું છે. તેથી વખત બેવખત ખાવાનું મળે છે, માટે ભૂખનું દુઃખ અમારે સહેલું ન પડે તેવું કાંઈ આપો તો કૃપા.’ તે સાંભળી નારદજીએ સતીને સૂર્યનો મંત્ર આપ્યો. એટલે સૂર્ય નારાયણે પ્રસન્ન થઈ સતીને એક અક્ષયપાત્ર^૪ આપ્યું, જેમાંથી પચાસ બ્રાહ્મણોને રોજ જમાડી શકાય એટલું મિષ્ટાન્ન મળે. તેથી પાંડવો નિત્ય બ્રાહ્મણોને જમાડીને સંતુષ્ટ^૫ કરવા લાગ્યા, અને તેમની ખ્યાતિ^૬ થઈ. પણ દુષ્ટ-બુદ્ધિના^૭ દુર્યોધનને આ વાત ગની નહિ, તેથી પાંડવોનું અનિષ્ટ^૮ કરવાની તેની વૃત્તિ^૯ થઈ. એવામાં મહાન દુર્વાસા ઋષિ દશ હજાર શિષ્યો સાથે દુર્યોધન પાસે આવી પહોંચ્યા. એ તકનો^{૧૦} લાભ લઈ દુર્યોધને દુર્વાસાને કહ્યું કે: ‘પાંડવો આજ કાલ બ્રાહ્મણો ને ઋષિઓને ઇચ્છિત^{૧૧} ભોજન આપે છે, તેથી આપ ત્યાં પધારશો તો આપનો યોગ્ય સત્કાર થશે.’ દુર્યોધને વિચાર્યું કે પાંડવો કાંઈ દશ હજાર ઋષિઓને જમાડી શકશે નહિ, એટલે દુર્વાસા તેમના પર ગુસ્સે થઈ શાપ દેશે, અને આપણે ‘ટાઢે પાણીએ ખસ જશે.’ પરંતુ ઋષિ દુર્વાસાને દુર્યોધનની આ પાપબુદ્ધિની^{૧૨} લેશ પણ ખબર નહોતી, એટલે તે તો દશ હજાર

૧. આદરભાવ. ૨. વિવેક સહિત. ૩. વન. ૪. ખાવાનું ખુટે નહિ એવું કામ, ૫. તૃપ્ત. ખુશી. ૬. કીર્તિ. ૭. ભૂંડી દાનત. ૮. બૂંડું. ૯. ઇચ્છા. ૧૦. લાગ. ૧૧. મરજી પ્રમાણે. ૧૨. નહારી ઇચ્છા.

શિષ્યોને લઈ પાંડવો તરફ ચાલ્યા, અને અરણ્યમાં^૧ જ્યાં તેમનો મુકામ હતો ત્યાં જઈ મળ્યા. પાંડવોએ ઉલટભેર ઋષિ સમુદાયનો^૨ સત્કાર કર્યો. ઋષિ બોલ્યા કે: પાંડવો અમને ખાવાનું આપો. તેમણે જવાબ આપ્યો કે: ‘મહારાજ, આપ સૌ નાહિ ધોઈ, સ્નાનવિધિ કરી પધારો એટલે ભોજન પીરસીએ.’ એક તરફ ઋષિઓ નહાવા ગયા એટલે બીજી તરફ પાંડવોએ વિચાર્યું કે: ‘આપણે હમણાં જ અક્ષયપાત્રમાંથી ભોજન ક્યું’ છે એટલે તેમાંથી કાંઈ ખાવાનું હવે આપણને મળે તેમ નથી, માટે ઋષિ આપણને શાપ દેશે, તે કરતાં આપણે આપણી મેળે બળી મરીએ તો વધારે સારું.’ એમ ધારી લાકડાંની ચેહ^૩ ખડકવા માંડી. એટલામાં સતી દ્રૌપદીએ શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માનું^૪ સ્મરણ^૫ ક્યું અને તે ભક્તવત્સલ^૬ પ્રભુએ પધારી અક્ષયપાત્રમાં એક તુળસીનું પાંદડું મુકવા આપ્યું અને કહ્યું કે: ‘આ ખાવાથી સર્વની ક્ષુધા^૭ શાંત થશે.’ એટલામાં ઋષિઓ નાહીને પધાર્યા. તુળસીપત્ર^૮ આરોગતાં^૯ તેમની ક્ષુધા તૃપ્ત થઈ અને તેઓએ જવાની રજા લીધી. તેઓ થોડેક દૂર ગયા નહિ એટલામાં પાંડવોમાંના ભીમસેને તેમને આડા આંતર્યા,^{૧૦} અને કહ્યું કે: ‘મહારાજ, જમ્યા વિના જવાય નહિ.’ પણ ઋષિઓ બોલ્યા કે: ‘અમને હવે લેશ પણ ઉણપ^{૧૧} રહી નથી.’ એમ કહી તેઓએ પાંડવોની ઇશ્વરભક્તિનાં વખાણ કર્યાં. દુર્યોધન તરફ પાછાં જતાં રસ્તામાં તેમને ખબર પડી કે પાંડવોનું ભુંડું

૧. વગડામાં. ૨. મંડળી, ટોળું. ૩. ચિતા. ૪. ભગવાન. ૫. યાદ કર્યાં. ૬. પોતાની ભક્તિ કરનારને દુઃખમાં મદદ કરનાર. ૭. ભૂખ, ૮. તૃપ્ત. ૯. તુળસીનું પાંદડું. ૧૦. જમતાં, ૧૧. આવી ઉભા, ૧૨. ઓછાપણું.

કરવાના ઇરાદાથી તેણે તેમને મોકલ્યા હતા, ત્યારે તો ઋષિ ક્રોધાય-
માન^૧ થયા ને ઉલટો દુર્યોધનને શાપ દીધો.

(શિ૦ પુ૦ જ્ઞા૦ સં૦ અ૦ ૬૩.)

સાર

ધર્મ્યાણુ^૨ માણસો બીજાનું સાડું જોઈ ફેાકટ બળ્યાં કરે છે. પોતે
કાંઈ કરી શકતા નથી તો અદેખાધથી ઉત્પન્ન થતું વેર લેવાને બીજાને
હથીઆર રૂપ બનાવે છે. દુર્યોધનથી પાંડવોની અક્ષયપાત્રને લીધે થયેલી
ખ્યાતિ સહન ન થઈ ત્યારે તેણે ઋષિઓને હથિયાર બનાવી પાંડવોનું
બૂઝું કરવા મોકલ્યા. પણ ધર્મપરાયણુ^૩ પાંડવો ને સતી દ્રૌપદીની
બહાર^૪ ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે કરીને તેમની લાજ રાખી, અને આખરે ખોટી
દાનતના દુર્યોધને પોતે જ પોતાની દુષ્ટબુદ્ધિનાં ફળ ચાખ્યાં. માટે
કોઈનું સાડું જોઈ રાજી થવું, પણ દુર્યોધનની પેઠે પેટ બાળવું નહિ. પેટ
આળીએ તો આપણું પાપ આપણને જ હણે^૫ એ નક્કી સમજવું.

વાર્તા ૨૧

યુધિષ્ઠિરની ભલાઈ

પાંડવો જ્યારે વનવાસમાં હતા ત્યારે કૌરવોના વડા દુર્યોધનને
તેના સલાહકાર શકુનિએ એવી બદ સલાહ આપી કે તમે રાજ્યવૈભવના
ઠાઠમાઠ સાથે પાંડવોને મળવાને બહાને જશો તો તેમની દુઃખી અવ-
સ્થા જોઈ તમારા જીવને વધારે સંતોષ થશે અને તેમના પ્રત્યેના તમારા
દુષ્ટભાવને કેટલેક અંશે તમે તૃપ્ત કરી શકશો. વળી વગડામાં તેમની

૧ ગુસ્સે. ૨ અદેખા. ૩ પોતાનો ધર્મ સાચવવામાં કુશળ. ૪ મદદ. ૫ નાશ કરે.

લાચાર થઈ પટેલી સ્થિતિને લીધે તમારો ઠાઠમાઠ જોઈ તેઓ શરમાશે. દુષ્ટ દુર્યોધન એ સલાહને તાણે થઈ પાંડવોના અરણ્યા સ્થાને જવા નીકળ્યો. રસ્તામાં ગંધર્વ રાજ્યનું નગર આવ્યું. અહંકારી દુર્યોધનને એ રાજાનું અગાઉ એક વખત અપમાન કરી નાંખ્યું હતું, તેથી દુર્યોધન તે રસ્તે જવાના ખબર થતાં ગંધર્વરાજ અને તેના માણસોએ દુર્યોધન અને તેના સાથીઓને પકડી પકડી બંદીબાને નાખ્યાં. પણ તેમાંના બે ચાર જણ ગંધર્વરાજના હુમલામાંથી છટકી જઈ પાંડવોના આશ્રમ-સ્થાને આવીલાગ્યા અને સઘળી હકીકત યુધિષ્ઠિરને ખરોખર કહી સંભળાવી તથા તેમની બહાર કરવા પાંડવોને વિનવ્યા. ધીરજથી તેમની વાત યુધિષ્ઠિરે સાંભળી, પણ આકળા સ્વભાવનો ભીમ બોલી ઉઠ્યો કે: ‘આપણે કૌરવો સંબંધી કંઈ પણ વાત કરવી નહિ.’ યુધિષ્ઠિરે તેને સમજાવ્યો કે: “ભાઈ તારાં વેણુ કસમજનાં છે. સળળ કે દુર્બળ પ્રાણી જે કોઈ આશ્રય લેવા આવે તેને મદદ કરવીએ સર્વ કોઈ મનુષ્યનો ધર્મ છે, પછી ગમે તો તે આપણો શત્રુ હોય કે મિત્ર. તે વખતે આપણે તે જોવાનું કે વિચારવાનું નથી, માટે ઉઠો, ઢીલ ન કરો.” એમ કહી યુધિષ્ઠિર ચાલતા થયા અને તેમની પુઠે ભીમ, અર્જુન, સૌ ચાલ્યા. એ ગંધર્વરાજ અર્જુનનો મિત્ર હતો, તેથી પાંડવોને મોટા હુષથી મળ્યો અને વિનયપૂર્વક તેમનો આદર સત્કાર કર્યો. પછી પોતાના નગરમાં આવવાનું કારણ પૂછતાં અર્જુને તે જણાવી માગણી કરી કે: ‘દુર્યોધન વગેરે અમારા ભાઈઓને તમે કળજે કર્યા છે તેમને છોડી મૂકી અમને આભારી કરો.’ રાજાએ જવાબ વાળ્યો કે: ‘આપની ઇચ્છા હશે તો પૂર્વના મારા એ વેરીઓને હું જતા કરવા તૈયાર છું; પરંતુ તમારી તરફ

આવવાનો તેમનો હેતુ કેવો નીચ હતો તે તમે જાણશો ત્યારે તમારી ખાત્રી થશે કે મેં તેમને કરેલી શિક્ષાને તેઓ યોગ્ય જ છે.' દુર્યોધનને શકુનિએ આપેલી બદસલાહ ગંધર્વરાજના જાણવામાં આવી ગઈ હતી, તે પછી તેમણે પાંડવોને નિવેદન કરી. સઘળું વૃતાંત શાંત મનથી સાંભળી લઈ યુધિષ્ઠિર બોલ્યા કે: 'હે ગંધર્વરાજ ! કૌરવો પ્રત્યે તમે તમારું જીવનું વેર બૂલી જઈ, અત્યારે તેમને ક્ષમા આપી અમારી લાજ રાખશો.' પછી પાંડવોની ઇચ્છા પ્રમાણે દુર્યોધન અને તેના સાથીઓને બંદીખાનામાંથી રાજાએ મુક્ત કર્યા અને સૌ સૌને સ્થાનકે જવા છુટા પડ્યા. છુટા પડતી વખતે પવિત્ર મનના યુધિષ્ઠિરે દુર્યોધનને શીખામણ આપી કે: 'ભાઈ, આવું ઉછાછળું કૃત્ય ન કરીએ એમાં આપણા વડવાઓની શોભા નહિ.' યુધિષ્ઠિરનું આવું સારું વર્તન ને મધુર વચન હોવા છતાં પણ છુટા પડ્યા પછી નીચ બુદ્ધિના દુર્યોધનના હૃદયમાં પાંડવો તરફનો મૃગનો વેરભાવ વધારે ઉંદીપન થયો. (મહા ૦ ભા ૦ આ. ૫૦ અ ૦ ૪૦).

સાર

જેમ મહા નદી ગંગાનું જળ પાપી મનુષ્યોનું પાપ હરી લઈ તેને પવિત્ર બનાવવાનેજ હમેશાં તૈયાર હોય છે, અને સુપાત્ર મનુષ્યો કુપાત્ર તરફ લક્ષ ન દેતાં પોતાના બલિત્તિ સ્વભાવ પ્રમાણે કેવલ તેનો ઉદ્ધાર કરવાનો સદ્ભાવ બતાવે છે, તેમ કૌરવોનું વર્તન પોતાના તરફ ગમે તેવું હોય તેની દરકાર કર્યા વગર મહાનુભાવ યુધિષ્ઠિર હમેશાં તેમનું શ્રેય આહતા અને શત્રુને પણ નીતિનો રસ્તો બતાવતા. પરંતુ દુર્યોધનનો સ્વભાવ કૂતરાની પૃછડી જેવો હતો, તે આભારના બોલ નીચે કે કામ કાઢી લેવાના હેતુથી જ્યાં સુધી દબાયેલો હોય ત્યાંસુધી સીધો રહેતો,

અને તે પાર પડ્યું એટલે પાછો વાંકો ને વાંકોજ. મનુષ્ય દેહનું ખરૂં સાર્થક ગંગાજળની પેઠે પવિત્ર હૃદય રાખી પોતાનો અને અન્યનો ઉદ્ધાર કરવામાંજ સમાયેલું છે, અને ભૂંડા માણસો પોતાની ભૂંડાઈ તજતા નથી તો સ્વભાવે રૂડા માણસોનો પણ ધર્મ છે કે તેમણે પણ પોતાનો જાતિ સ્વભાવ કદી તજવો નહિ. પરંતુ તેમ ન કરતાં જે કોઈ દુર્યોધનની માફક દુષ્ટ બુદ્ધિથી વિના કારણ ધર્મિષ્ઠ સજ્જનોને સતાવે છે તે માણસ આળસુ ગુમાવી બેસી હલકો પડી જાય છે, અને અધર્મ અને પાપના પોટલાં બાંધે છે. આલોક કે પરલોકમાં તેના ચિત્તને વિરામસ્થાન મળતું જ નથી.

વાર્તા ૨૨

રુરુદ્ધ લીલ અને મૃગનું^૧ કુટુંબ.

પ્રવેશ રુરુદ્ધ નામનો લીલ પોતાના કુટુંબ સાથે એક ઘોર વનમાં વસતો હતો. જન્મથી જ ચોરી કરવાનો અને શીકાર કરી પેટ ભરવાનો ધંધો કરવાની ટેવ હોવાથી કાંઈ પણ સાઈ કામ કરવાનું તો તે સમજ્યો જ નહોતો. એક દિવસ ભૂખથી પીડાતાં તેનાં માળાપ તેને ઘેર આવ્યાં. ઘરમાં કાંઈ ખાવાનું નહોતું, અને પોતે પણ ભૂખ્યો હતો તેથી તીર કામડું લેઈ શીકારની શોધમાં નીકળી પડ્યો. આખો દિવસ વનમાં આમ તેમ રખડ્યો, પણ કાંઈ ભક્ષ મળ્યો નહિ. દિવસ આધ-મ્યો અને અંધારૂં થઈ ગયું, એવામાં એક તળાવની પાળ ઉપર આવી ચડ્યો. રાતનો વખત છે, તેથી કોઈ જનાવર પાણી પીવા આવશે એમ

ધારી પાળ ઉપર એક ખીલીનું ઝાડ હતું, તે પર જનાવરની વાટ જોતો બેઠો. મારાં બાળકો, સ્ત્રી અને માતાપતા બુખે પીડાંતાં હશે એવા વિચારમાં ને વિચારમાં રાત્રિનો પહેલો પહોર જવા આવ્યો, એટલામાં એક મૃગલી પાણી પીવાને ત્યાં આવી ચડી. તેને જોઈ ભીલે કામઠાપર તીર ચડાવ્યું અને ફેંક્યું, પણ ખીલીનાં પાંદડાં સાથે અથડાવાથી તીર ત્યાં જ રહ્યું, અને ઈશ્વરને કરવું તં નીચે એક શિવલિંગ^૧ હતું તે પર પાંદડાં પડ્યાં. પાંડડાંનાં ખડખડાટથી ચમકીને મૃગલી ઝડ તરફ જુએ છે તો ખીજી તીર ચઢાવીને મૃગલી તરફ બાણ ફેંકવાની તૈયારી કરતો એવો ભીલ તેની નજરે પડ્યો. પોતે ઘણી નજીક હતી, તેથી હવે ઉગરવા આશા નથી એમ ધારી મૃગલીને વાચા થતાં તે બોલી: ‘અરે, ભીલરાજ, તમે શું કરવા ઇચ્છો છો?’ ભીલે જવાબ દીધો: ‘મારું કુટુંબ અને હું બુખ્યાં છઈએ, તે તને મારીને તૃપ્ત થઈશું.’ આ સાંભળી, મૃગલીએ પ્રત્યુત્તર^૩ આપ્યો: ‘ધન્ય ભાગ્ય મારાં! કે આ મારો દેહ^૪ આપના કુટુંબનું દુઃખ ટાળવાના શુભ કામમાં આવશે. અમારી જાતિનું દેહસાર્થક^૫ આથી વધારે સારી રીતે શું હોઈ શકે! પણ મારાં બચ્ચાંઓની ભળભળામણ મારા ધણીને ને મારી બહેનને કરીને હું સત્વર^૬ પાછી હાજર થઈશ.’ ભીલે કહ્યું: ‘દુઃખને વખતે પ્રાણી માત્ર તેમાંથી છૂટવાને ઓછું વતું જૂઠું બોલે છે, જેથી તારો પશુ જેવાનો વિશ્વાસ મને કેમ આવે? તમને પશુને સત્યની કિંમતનું ક્યાંથી જ્ઞાન હોય?’ મૃગલીએ જવાબ વાળ્યો: ‘મહારાજ! વેદને વેચનાર અને ત્રણ કાળની^૭ સંધ્યા નહિ કરનાર બ્રાહ્મણ, પોતની

૧. શિવની મૂર્તિ. ૨. ધરાઈ રહીશું. ૩. પાછો જવાબ, પડ ઉત્તર.
૪. શરીર. ૫. શરીરનો સારો ઉપયોગ. ૬. જલદી. ૭. ત્રણ વખતની એટલે સવાર, મધ્યાહન ને સાંજ.

આજ્ઞાને^૧ ભંગ^૨ કરનાર સ્ત્રી, ગુરુનો દ્રોહ^૩ કરનાર અને ઇશ્વરની આજ્ઞાથી આડો ચાલનાર જે પાપ બાંધે છે તે ઘોર^૪ પાપ, જો હું પાછી ન આવું તો, મારે માથે હોજો.’ મૃગલીનાં આ સચન સાંભળી ભીલે તેને જવાની રજા આપી અને તે તેને ઠેકાણે જવા ચાલતી થઇ. એટલામાં તે મૃગલીની બેઠેન પાણી પીવા આવી ચડી. તેની તરફ પણ ભીલે બાણ ફેંકવની તૈયારી કરી કહ્યું કે: ‘ઉભી રહે,’ એટલે તેણે પણ પોતાનાં બચ્ચાંની ભળભળામણ કરવા જવાને રજા માગી અને સોગન લીધા કે: ‘જો હું પાછી ન ફરું તો વેદધર્મથી ઉલટે માર્ગે ચાલનાર, વિષ્ણુનો ભક્ત થઇ શિવની નિંદા કરનાર અને માળાપનું શ્રાદ્ધ નહિ કરનારનું પાપ મને હોજો,’ ત્યારે તેને પણ જવાની રજા આપી. આ બીજી મૃગલી તરફ બેંચેલું બાણ પણ પ્રથમની માફક ઝાડનાં પાંદડાંમાં અથડાયું ને શિવજી ઉપર પાંદડાં પડ્યાં. એ પ્રમાણે બીજો પહોર વીતી ત્રીજો પહોર થવા માંડ્યો કે એક હુષ્ટ^૫ પુષ્ટ મૃગ પાણી પીવા આવ્યો અને ત્રીજી વખત પણ એ જ પ્રમાણે પાંદડાં પડ્યાં. મૃગે પણ બચ્ચાંની ભલામણ કરવા જવા રજા માગી ને પ્રતિજ્ઞા કરી એટલે તેને પણ જવા દીધો. અહીં બંને મૃગલીઓ અને મૃગ એક પછી એક બચ્ચાંની ભલામણ એક બીજાને કરવા લાગ્યાં અને પોતે કરેલી પ્રતિજ્ઞાઓ^૬ કહી સંભળાવી, એટલે ત્રણેએ વિચાર કરી પાડોશી મૃગલીને બચ્ચાં સોંપવાનો ઠરાવ કર્યો. પણ બચ્ચાંએ કહ્યું કે: ‘તમારી જે દશા થશે, તે અમારી પણ ભલે થાય એવી અમારી મરણ છે, માટે અમે તમારી સાથે જ આવશું.’ એમ કહી સૌ ભીલ

૧ તોડનાર. ૨ છપ. ૩. આકરં. ૪. શરીરે બેઠો. ૫. સોગન.

પાસે આવ્યાં. એમ કરતાં થોથો પહોર થયો ને વળી પાંદડાં શિવલિંગપર પડ્યાં એટલે તો ભીલના દુષ્કર્મોને^૧ નાશ થઈ, તેનું મન પવિત્ર થયું, અને મૃગ જેવા પશુઓનો સત્ય ઉપર એક સરખો ભાવ જોઈ તે પોતાને ઘિઝારવા લાગ્યો. તેને પસ્તાવો થવા લાગ્યો કે સત્યને ચાહનાર ભલે, પશુઓ હોય, તો પણ તે પવિત્રઆત્મા છે, અને તેવા પશુ જીવો, દેહધારી મનુષ્યો જેઓ જૂઠામાં પોતાનું જીવન^૨ ગાળે^૩ છે, તેનાથી શું ઉત્તમ નથી? તેથી તેણે મૃગકુટુંબને સ્વસ્થાનકે^૪ જવા રજા આપી અને તેમનાં બહુ વખાણ કર્યાં.

અહીં શ્રી મહાદેવજીને ચાર વખત અબજણતાં પણ ખીલીપત્રો ચડ્યાં, તેથી પ્રસન્ન થઈ શ્રી શંકર બોલ્યા કે: ‘હે ભીલ! હું તારાપર બહુ પ્રસન્ન છું. તારી ઈચ્છા પ્રમાણે તું ભોગ^૫ ભોગવ તથા વંશ^૬ વૃદ્ધિ થવા દે. આજથી તારું નામ ‘ગુહ’ રાખજે. હે ગુહ! તને દશરથના પુત્ર શ્રીરામચંદ્રજી તારે ઘરે પધારી દર્શન આપશે, ને તને અમૃત્ય મોક્ષપદની^૭ પ્રાપ્તિ^૮ થશે.’ પાસે ઉભેલા મૃગ કુટુંબને તેમના આપત્તિ વખતે પણ અચલ ટેકને^૯ લીધે શ્રીશંકરે પ્રસન્ન થઈ મૃગના અવતારથી મુક્ત^{૧૦} કર્યું, અને દિવ્ય^{૧૧} દેહનું વરદાન^{૧૨} આપી વિમાનમાં^{૧૩} બેસાડી સ્વર્ગે મોકલ્યું. (શિં ૫૦ જ્ઞાં ૨૦ અં ૭૪.)

૧. માઠાં કામો. ૨. જીંદગી. ૩. એજે કાદે છે. ૪. પોતાને ફેકાણે. ૫. દુનિયાની મજા. ૬. જ્યાં છોકરાંનો વધારો. ૭. મુક્તિ. ૮. મળશે. ૯. બોલેલું પાળવું તે. ૧૦. છોડ્યું. ૧૧. દેવતા જેવું. ૧૨. વચન. ૧૩. દેવો જેમાં બેસીને ફરે છે તે રથ.

સાર

મૃગ જેવા પામર^૧ જીવો પણ એકવચની^૨ જોવામાં આવે છે તો મનુષ્યે પ્રાણાન્ત^૩ લગી પોતાનું વચન પાળવું જોઈએ. સત્ય ને ટેક રાખનારાનો આખરે જય^૪ થયા વગર રહેતો નથી તે ઉપરની વાતથી સાબિત થાય છે. તેમ છતાં મરણને શરણ^૫ થવું પડે તો પણ મહાન પુરૂષો અડગ^૬ મનથી ને શાંત ચિત્તે દુઃખો સહન કરે છે, પણ પોતાનું વેણ જવા દેતા નથી. જુઓ, સત્યનો મહિમા^૭ કેવો છે ! જન્મથી જ જે દયાનો કટ્ટો^૮ વેરી હતો તેવા ભીલના મનમાં પણ દયાએ વાસો^૯ કર્યો અને મૃગ કુટુંબના અનાથ^{૧૦} જીવો ઉગર્યા.

વાત

સંન્યાસી અને કુતરો.

ભગવાન રામચંદ્રજી અયોધ્યામાં રાજ્ય કરતા હતા. લોકો સૌ સુખી હતા. કોઈ કોઈને દુઃખ કે પીડા ઉપજાવી શકતું નહિ. ગુન્હેગારને ઘટતી શિક્ષા કરવામાં આવતી તેથી અન્યાય કે અધર્મથી કોઈ ચાલી શકતું નહિ. રામચંદ્રજીના અદ્ભુત ઇનસાફ ઉપર સર્વ પશુ પ્રાણીઓને એક સરખો વિશ્વાસ હતો, અને લોકો સલાહશાંતિથી સુખ ચેનમાં દિવસો ગુજારતા હતા. એક દિવસે અયોધ્યામાં રહેતો

૧. હલકા. ૨. પોતે બોલેલું વચન ન ફેરવે તેવા. ૩. પ્રાણનો અંત એટલે મૃત્યુ. ૪. છેવટે. ૫. જીત. ૬. તાબે. ૭. ડગે કે ચળે નહિ તેવું. ૮. પ્રભાવ. ૯. ખરેખરો, પાકો. ૧૦. રહેઠાણ. ૧૧. ન ધણીયાતા, જેનું કોઈ ધણીધારી નહિ એવા.

એક સંન્યાસી સવારમાં સૂર્ય નદીમાં સ્નાન કરી પોતાને સ્થળે આલ્યો જતો હતો. ધોરી રસ્તા ઉપર એક કૂતરો બેઠો હતો, તેણે તેના જાતિ સ્વભાવ પ્રમાણે કાન ફફડાવી માથું ધુણાવ્યું. કૂતરાના મોંમાંથી હમેશાં લાળ ફૂટ્યાં કરતી હોય છે. તેથી તેણે ડોકું ધુણાવ્યું એટલે લાળના છાંટા પેલો સંન્યાસી જે પાસે થઈને નીકળ્યો તેના ઉપર પડ્યા. કૂતરાએ પોતાનો દેહ અપવિત્ર કર્યો એમ માની સંન્યાસી ચીડાઈને બોલ્યો કે: ‘અરે! દુષ્ટ, તેં મારો દેહ અપવિત્ર કર્યો.’ કૂતરો બોલ્યો કે: ‘બાપજી, મેં કાંઈ તમને અપવિત્ર કરવાના ઇરાદાથી માથું ધુણાવ્યું નથી. અમારા જાતિસ્વભાવ મુજબ અમારું વખતોવખત માથું ધુણ્યા કરે તેમ અત્યારે થઈ ગયું છે. તો પણ તમારો દેહ અશુદ્ધ થયો તે માટે મને ક્ષમા કરો.’ જેમ જેમ તે કૂતરો દીનતા ભરેલાં વચનો બોલતો ગયો તેમ તેમ સંન્યાસી ચીડાતો ગયો, અને ક્રોધ કરી પોતાના હાથમાં દંડ હતો તે વતી બે ચાર પ્રહાર કરી લીધા. કૂતરો ખામોશ પકડી અને બોલ્યો કે: ‘તમે મને વગર વાંકે માર્યો માટે રામચંદ્રજીના આ નેક રાજ્યમાં મને પણ ઇનસાફ મેળવવાનો હક છે. તે મેળવ્યા પહેલાં તમે જાઓ તો તમને રામની દુવાઈ છે.’ પછી જન્ને રાજની સભામાં ગયા. હવે અહીં એવો રીવાજ હતો કે કોઈ પણ દુઃખી ફરી થાકી રાજને મળવા ધારતો હોય તેણે રાજસભા પાસે ટાંગેલો ઘાંટ વગાડવો. એ મુજબ ઘાંટની દોરી કૂતરાએ ખેંચી એટલે તેનો અવાજ સાંભળી સભામાં બિરાજેલા રામચંદ્રજીએ પોતાના ભાઈ લક્ષ્મણને આજ્ઞા કરી કે: ‘જાઓ, જુઓ, કોઈ દુઃખી ન્યાય મેળવવા આવેલો જણાય છે, તને અહીં તેડી લાવો.’ ભગવાનની આજ્ઞા સાંભળી લક્ષ્મ-

જીજી ત્યાં ગયા અને સંન્યાસી તથા કુતરાને રાજા પાસે તેડી લાવ્યા. રાજાએ શ્વાનને પૂછ્યું: ‘તમારી શું ફરિયાદ છે?’ કુતરે જવાબ આપ્યો કે: ‘મહારાજ! આપના નેક રાજ્યમાં આ સંન્યાસીએ મને વગર વાંકે ચાર પાંચ દંડીકા મારી લીધા, માટે ઘટતો ઇન્સાફ આપવા કૃપા કરો.’ પછી ભગવાને સંન્યાસીને પૂછ્યું કે: ‘તમે આ કુતરાને માર્યો છે કે કેમ? અને માર્યો હોય તો શા કારણથી માર્યો તેનો જવાબ આપો.’ સંન્યાસી બોલ્યો કે: ‘હું નદીમાં દેહ શુદ્ધિ કરીને ચાલ્યો આવતો હતો તેવામાં પોતાની લાળના છાંટા ઉરાડી મને આ કુતરાએ અપવિત્ર કર્યો. તેથી ક્રોધને વશ થઈ મેં તેને માર્યો.’ હવે ભગવાને શ્વાનને પૂછ્યું કે: ‘તમે સંન્યાસીને છાંટા ઉરાડ્યા તે સાચી વાત છે?’ એટલે શ્વાન બોલ્યો કે: ‘મહારાજ! સંન્યાસીને અપવિત્ર કરવાનો મારો ઈરાદો ખીલકુલ નહોતો, પણ અમારા જાતિસ્વભાવ પ્રમાણે મેં ડોકું ધુણાવ્યું તેથી એમને છાંટા ઉડ્યા. અમારે રહેવાને ઘરબાર કે ઠામ ઠેકાણું હોતું નથી, તેથી અમે ટાઢ, તડકો અને વરસાદની પીડા ભોગવતા જાહેર રસ્તા ઉપર ઉઠી બેસીને અમારો આ કુદ્ર ભવ^૧ પુરો કરીએ છીએ, અને પૂર્વ જન્મનાં પાપ કર્મોનો દુઃખદાયક બદલો ભોગવીએ છીએ. મને સંન્યાસીએ દંડીકા માર્યા પણ હું ધારત તો તેનો જીવ લેત. પરંતુ મેં આમોશ પકડી અને વિચાર કર્યો કે પૂર્વ જન્મનાં તરમાં ક્રોધ અને એવા ખીજા દુર્ગુણોથી મેં પાપી કામો કર્યા હશે એથી આવા નીચ પ્રાણીમાં મારે જન્મ લેવો પડ્યો, અને આ

ભવમાં પણ જો એવા જ આચરણ આચરીશ તો કોણ જાણે કે આથી એ કેવો હલકો જન્મ મારે લેવો પડશે.' રાજાએ બંનેની વાત સાંભળી લઈ ઇનસાફ આપ્યો કે: 'હે સંન્યાસી! તમે આ કુતરાને વિના અપરાધે માર્યો છે. સંન્યાસીનું ભૂષણ ક્ષમા છે તે તમારામાં બીલકુલ જોવામાં આવતી નથી. સંન્યાસીનાં લગડાં પહેરી હાથમાં દંડ રાખવો એથી કાંઈ તમે સંન્યાસી થઈ શકતા નથી, પણ ક્ષમા આદિ શુભ ગુણો ધારણ કરવાથીજ મનુષ્ય ભગવાં લગડાં પહેર્યા વગર સંન્યાસી થઈ શકે છે. તમે ઉંચ જાતિમાં અવતાર લીધો છે, અને આ કુતરા જેટલી પણ ક્ષમા બતાવી શક્યા નથી એ ખેદની વાત છે. બ્રાહ્મણને હું પૂજ્ય ગણું છું એટલે તમને શિક્ષા કરવા માઝું મન સંકોચ પામે છે, પણ બીજી તરફથી વિચાર કરતાં જણાય છે કે ક્ષત્રિયોનો ખરો ધર્મ ગુન્હેગારોને શિક્ષા કરી પ્રજાને રક્ષણ આપવાનો છે, એટલે તમને યોગ્ય શિક્ષા કર્યા વગર જવા દેવા એ રાજાનો ધર્મ ચુકવા બરાબર છે. તથાપિ તમે ઉંચ જ્ઞાતિના છો એટલે તમારે લાયકની શિક્ષા કરવામાં આવે છે; એમ કહી સેવકોને હુકમ કર્યો કે: 'નીચ વર્ણના લોકોને ગધેડે બેસાડી ગામમાં ફેરવવાનો રીત્રાજ છે, પણ આ બ્રાહ્મણ છે તેથી તેને હાથી ઉપર બેસાડી ગામમાં ફેરવી કાઢી મૂકજો.' પછી તે મુજબ શિક્ષા અમલમાં મૂકવામાં આવી, અને એક કુતરા જેવા હલકા પ્રાણીને પણ અદલ ન્યાય મળેલો જોઈ લોકોમાં બહુ સંતોષ ફેલાયો.

(૧૧૦ ઉ૦ કાં૦ અ૦ ૨૩.)

સાર

સંન્યાસીમાં કેવા ગુણો જોઈએ, રાજાનો કેવો ધર્મ છે, અને જન્માંતરો ઉંચા નીચા દરજ્જાના પ્રાણીઓમાં શાથી થાય છે તે આ વાત બતાવી આપે છે.

વાર્તા ૨૪

સોનાનો નોળીઓ

કોઈ એક ગરીબ બ્રાહ્મણ હતો. તેણે ઉગ્રચત્ર લીધું હતું, એટલે જ્યાં ત્યાં રખડીને દાણા વીણી લાવે અને તેટલાથી પોતાનું તથા પોતાના કુટુંબનું ગુજરાન સંતોષવૃત્તિથી ચલાવે તેનું નામ ઉગ્રચત્ર. આથી ભાગ્યે જ એક બે રોટલા જેટલો લોટ તે મેળવી શકતો, અને ઘરમાં તેની સ્ત્રી, તેનો દીકરો, અને દીકરાની વહુ તથા પોતે મળી જે ટુકડો ટુકડો રોટલો ભાગે આવે તે આનંદથી ખાઈ દિવસો ગુજરતાં હતાં; તેમનાં શરીર કૃષ^૧ થઈ ગયેલાં હતાં, અને શરીરપર પહેરવાને પૂરાં વસ્ત્રો પણ નહોતાં. એક દિવસ કોઈએક ભૂખ્યો બ્રાહ્મણ તેમને બારણે ચડી આવ્યો. તે દિવસે થોડાએક જવના દાણા બ્રાહ્મણ વીણી લાવ્યો હતો તેને દળીને લોટ કરી ઘરનાં ચારે જણાં સરખે ભાગે વહેંચી લઈ ખાવા બેસતાં હતાં, તેવામાં આ અતિથિ^૨ બ્રાહ્મણનું આવવું થતાં હરખભેર પેલા ગરીબ બ્રાહ્મણે તેને આદર સત્કાર આપ્યો, અને તેને ભૂખ્યો અને થાકી ગયેલો જોઈ કહ્યું કે: ‘મહારાજ, કૃપા કરી મારી મહેમાનગીરી સ્વીકારો.’ એમ કહી પોતાને ભાગે આવેલો જવનો લોટ અતિથિના મોં આગળ ધર્યો. ભૂખ્યો અતિથિ જલદી ખાઈ રહ્યો, એટલે બ્રાહ્મણની સ્ત્રીએ પોતાનો ભાગ પોતાના ઘણી આગળ મૂકી નમનતા-ધથી તેને વિનવ્યો કે: ‘આ મારો ભાગ અતિથિને આપો.’ પોતાની સ્ત્રીના હાડપીંજર જેવા થઈ ગયેલા શુષ્ક^૩ શરીરનો ખ્યાલ કરી બ્રાહ્મણે કહ્યું કે: ‘તમારો ભાગ તમે જ ખાઓ, નહિ તો તમારો દેહ ટકશે નહિ, અને મારા ગરીબ ઘરનો ગૃહસ્થાશ્રમનો ટેકો ટુટી પડશે.’ પણ પેલી સાધવી સ્ત્રીએ આજીજીથી કહ્યું કે: ‘મારો ભાગ ખાવા કરતાં અતિથિનું

સન્માન કરવામાં હું વધારે આનંદ માનું છું, માટે કૃપા કરી તેનો સ્વીકાર કરો.’ સ્ત્રીનો આગ્રહ જોઈ પ્રાદ્વક્ષે તેનો ભાગ પણ અતિથિ આગળ ધર્યો, અને તે પણ તે આતુરતાથી ખાઈ ગયો. હવે પ્રાદ્વક્ષણનો પુત્ર કે જે પણ અતિથિધર્મનું મહાત્મ્ય સારી રીતે સમજતો હતો તે પોતાના ભાગ સહિત આગળ આવ્યો, અને પિતાને વિનંતિ કરી કે: ‘આ મારો અલ્પ ભાગ પણ અતિથિને જમાડો.’ વાત્સલ્ય પ્રેમથી પ્રેરાઈ પિતાએ તેનો ભાગ અંગીકાર કરવા ના પાડી અને કહ્યું કે: ‘બાપુ, આટલો ક્ષુદ્ધિ ભાગ પણ જો તું નહિ આરોગે તો મારી વૃદ્ધાવસ્થાના ટેકાડપ તારા પ્રાણ કેવી રીતે ટકી શકશે? માટે તું સુખેથી તારો ભાગ જમી જા.’ પુત્રે પ્રત્યુત્તર વાળ્યો કે: ‘પિતાજી, દેવ સમાન અતિથિ આગળ ધરવાને આપણા ઘરમાં જવના લોટ સિવાય બીજું શું છે? અને તે પણ સ્વીકારવાની આપ ના પાડો છો તો પછી મારા જેવો હિણભાગી આ લોકમાં ભાગ્યેજ કોઈ હશે એમ ધારૂં છું.’ પુત્રને ઓછું આણતો જોઈ પિતાએ નેત્રમાં આંસુ સહિત તેનો ભાગ ગ્રહણ કરી અતિથિ પાસે મૂક્યો. તે પણ અતિથિ ઝટવારમાં ખાઈ ગયો. હવે દીકરાની વહુનો વારો આવ્યો. તેણે પોતાનો ભાગ સસરા આગળ મૂકી કહ્યું કે: ‘સસરાજી, આ મારો ભાગ અતિથિને અર્પણ કરી મને કૃતાર્થ કરો.’ ‘પ્રાદ્વક્ષુ બોલ્યો: ‘બેટા, તમારું વય કોમળ છે, તમે સુખ દુઃખ અનુભવ્યાં નથી, અને આ જરા જેટલો જવનો આટો તમે નહિ લો તો બુખનું દુઃખ તમારાથી સહન થઈ શકશે નહિ. માટે હું તમને આગ્રહથી વિનવું છું કે તમે તમારો ભાગ ખાઈ સુખી રહો.’ વહુએ ઉત્તર વાળ્યો કે: ‘પિતાજી, અતિથિની સેવાનો મોટો લાભ ભાગ્યશાળી મનુષ્યોને જ મળે છે. ઘણા પુણ્યના સંચયથી આવો શુભ પ્રસંગ મળ્યો હોય ત હવે અભાગી માણસ ગુમાવે? ખાવાનું તો આજે

નહિ તો કાલે પણ મળશે પણ અતિથિનો સત્કાર કરવાની આવી શુભ તક ફરી મળશે તેની શી ખાત્રી? માટે આપ દુઃખ ધર્યા વગર વિના સંકોચે મારો ભાગ સ્વીકારી અતિથિને સંતુષ્ટ કરો એટલે મને ભાત-ભાતનાં ભોજન જમ્યા કરતાં પણ અધિક આનંદ થશે.’ પુત્રવધૂં એ ભાષણ સાંભળી આદ્યજ્ઞાની ના કહેવાઈ નહિ. તેણે તરતજ વહુના ભાગ આદ્યજ્ઞાને આપ્યો, અને આદ્યજ્ઞ તે ખાઈને સંતુષ્ટ થયો. એટલામાં ઘરની અંદર જળહળ પ્રકાશ પડવા લાગ્યો, અને ત્યાં પડેલ કોઈ જવના દાણામાં એક નોળીઓ ફરતો ફરતો આવી ચડી આળોટવા લાગ્યો, તેથી તેનો દેહ અર્ધો સુવર્ણનો બની ગયો. આ આશ્ચર્યકારક બનાવ જોઈ આદ્યજ્ઞ અને તેનું કુટુંબ વિસ્મિત થઈ ગયું એટલામાં પેલો અતિથિ આદ્યજ્ઞ જે કોઈ જ નહિ, પણ સાક્ષાત્ ધર્મરાજ પંડે હતા, તે પોતાના સ્વરૂપે પ્રગટ થયા અને સૌ તેમનાં દર્શન કરી આનંદ માનવા લાગ્યાં. (મહા ભા. ૧૦ વ. ૫૦ અ. ૨૯.)

સાર

આંગણે આવેલા અતિથિનો પોતાની શક્તિ મુજબ શ્રદ્ધાપૂર્વક સત્કાર કરવો એવું શાસ્ત્રોત્તરે ફરમાન છે, તેથી ઉલટી રીતે વર્તન કરનારાં મનુષ્યો સત્પથનું ઉલ્લંઘન કરી પોતાનો ખરો ધર્મ ચુકે છે. ધન અને અને સમૃદ્ધિથીજ સત્કાર કરી શકાય છે એવું માનનારા મનુષ્યો ભુલ્લી બન્યા છે કે: ‘ઘરશાહી પરોણો હોય છે, પણ પરોણાશાહી ઘર હોતું નથી’ એ ઉપરની વાતથી ખુદ્દલું જણાઈ આવે છે. ધર્મરાજને યોગ્ય સત્કાર મળે એવું આ આદ્યજ્ઞનું ઘર નહોતું, તથાપિ જે મનોભાવથી તેણે અને તેના કુટુંબે સત્કાર કર્યો હતો તે લાખો રૂપીયા ખર્ચીને કરેલા સત્કારથી અધિક હતો એમ હરકોઈ વાંચનાર કબ્બ કરશે.

છોકરાની વહુ.

બાળકો માટે પુસ્તકો

રૂ. આ.

મધુબિન્દુ (સચિત્ર)	૧-૦
બાલકાંડ રામાયણ	૧-૪
નવી જન્દગી	૩-૦
બાળકોને આનંદ ભાગ ૧-૨.	૧-૮	
મૂર્ખો તથા ચતુરસિંગ	૧-૦
મનોરંજક વાર્તાવલી ભા. ૧-૨.	૨-૦	
કૌતકમાલા અને બોધવચન	૧-૦	
પંચ તંત્ર	૨-૦
હિતોપદેશ	૩-૮
ઉપદેશ વચન	૦-૪

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,

કાલબાદેવી રોડ, મુંબાઇ.

બાળકો માટે પુસ્તકો

૩. આ.

ભોજ અને કાલિદાસ ... ૪--૦

બાલસદ્બોધ વાર્તાશતક ... ૧--૮

કાઉન્ટ ટોલસ્ટોઈની વાતો ... ૦--૮

નવરંગી બાળકો ... ૦--૮

ટચુકડી સો વાતો

ભાગ ૧, ૨, ૩, ૪, ૫. ૫--૮

દીર્ઘાયુષી શી રીતે થવાય . ૨--૦

શિશુસદ્બોધમાલા.

ભાગ ૧, ૨, ૩. ૧--૪

નાટ્ય કથારસ ભાગ ૧-૨.. ૨--૮

એન. એમ. ત્રિપાઠી એન્ડ કંપની,

કાલબાદેવી રોડ, મુંબાઈ.

